

STJEPAN BUZOLIĆ,
DALMATINSKI
PREPORODITELJ I
PROSVJETITELJ

STJEPAN BUZOLIĆ,
DALMATIAN REFORMER
AND ENLIGHTENER

Ivan Peklić

Zavod za znanstveno-istraživački i umjetnički rad HAZU u
Koprivničko-križevačkoj županiji / Institute for Scientific Research
and Artistic Work in Križevci
Ivana Zakmardija Dijankovečkoga 7
HR - 48260 Križevci
ivan.peklic@kc.t-com.hr

UDK / UDC:
94 - 05 BUZOLIĆ, S.
Pregledni rad / Review article
Primljeno / Received: 23. 11. 2012.

ABSTRACT

U ovom se članku prikazuje preporoditeljska i prosvjetiteljska djelatnost Stjepana Buzolića. Svojim prosvjetnim i društvenim radom mnogo je pridonio preporodnom pokretu u Dalmaciji, a svojim djelovanjem prosvjećivanju naroda. Rad se temelji na dosad prikupljenoj literaturi o Buzoliću, objavljenim i neobjavljenim izvorima. U radu su analizirana Buzolićeva književna djela u svrhu isticanja njegove preporoditeljske i prosvjetiteljske ideje. Ovim se radom želi istaknuti značenje Stjepana Buzolića u preporodnom pokretu Dalmacije čije djelovanje nije dovoljno istaknuto u dosadašnjoj hrvatskoj historiografiji.

Ključne riječi: **Stjepan Buzolić, narodni pokret u Dalmaciji, prosvjetiteljstvo**

ABSTRACT

This article presents reformation and enlightenment activity of Stjepan Buzolić. Through his educational and social work he contributed to the great extent to reformation movement in Dalmatia and through his actions to enlightenment of the people. This paper builds on the hitherto published literature on Buzolić, published and unpublished sources. The paper provides analysis of Buzolić's literary works with the objective of emphasizing his reformation and enlightenment idea. The intention of this paper is to highlight the importance of Stjepan Buzolić in the context of reformation movement in Dalmatia, since his work did not receive sufficient acknowledgement in the present Croatian historiography.

Key words: **Stjepan Buzolić, national movement in Dalmatia, enlightenment**

PREPORODITELJSKA I PROSVJETNA DJELATNOST

Stjepan Buzolić jedan je od hrvatskih intelektualaca koji su imali tešku zadaću poučiti o nacionalnoj svijesti onaj dio Hrvatske koji je bio pod talijanskim utjecajima. Poslijeratna hrvatska historiografija promatrala ga je u kontekstu nacionalnog pokreta u Dalmaciji¹ i njegovog djelovanja kao svećenika, kao preporoditelja pokreta² ili pedagoškog radnika.³ O Buzolićevim preporoditeljskim stavovima najviše je pisao Nikša Stančić ustvrdivši da je Buzolić najdulje od svih narodnjaka nastojao održati ravnotežu između narodnjaka i autonomaša. Buzolić je tražio da intelektualci i građanski sloj društva, dakle, oni koji govore talijanski jezik, ne zapostavljaju svoj materinji jezik. Nije nalazio nikakva opravdanja za intelektualce i one slojeve građanstva koji nisu upotrebljavali ilirski jezik, koji nisu cijenili njegovu ljepotu. Buzolić je također smatrao da bi svi Južni Slaveni trebali prihvatiti jedno pismo, ali nije želio da to bude srpska cirilica.⁴ Kako bismo što jasnije razumjeli Buzolićeve političke stavove treba naglasiti da se on zalagao za sjedinjenje Dalmacije s Banskom Hrvatskom ali pod uvjetima široke autonomije, tražeći historijsko ime i talijansku kulturu za Dalmaciju.⁵ S druge strane, Poljak Antoni Cetnarowicz bezuvjetno Buzolića svrstava u narodnjake kao i Stančić.⁶

Sjepan Buzolić rođen je u Obrovcu 3. listopada 1830. godine. Otac Antun bio je podrijetlom s Brača, a majka Antica, rođena Belan⁷, iz Obrovca. Pučku školu polazio je u rodnom mjestu pod budnim okom učitelja Đura Brusine i Vicka Šegarića. Odmalena je pokazivao sklonost prema svećeničkom zanimanju.⁸ Godine 1844. roditelji su ga poslali u Dijecezansko sjemenište Zmajicevo gdje je pohađao zadarsku Gimnaziju u kojoj se nastava izvodila na talijanskom jeziku. No već tada nije zanemarivao hrvatski jezik i kulturu. O tome piše njegov biograf Vid Vuletić Vukasović: "Što uz tu svu tugjinštinu, nijesam ipak zapuštavao svoje hrvaštine, na tome imam zahvaliti tadašnjem svom nastojniku u sjemeništu, sada kanoniku Šibeničkom i narodno zastu-

REFORMATION AND ENLIGHTENMENT ACTIVITY

Stjepan Buzolić is one of Croatian intellectuals who had a demanding task to convey the idea of national awareness to that part of Croatia which was under Italian foreign influence. Post-war Croatian historiography observed him in the context of national movement in Dalmatia¹ and some observed him as a priest, as enlightener² or pedagogical worker.³ The most detailed account of Buzolić's reformation attitudes originate from Nikša Stančić, who stated that Buzolić prevailed longer than any other member of the People's party in his attempt to maintain the balance between the People's party and the Autonomists. Buzolić requested that the intellectuals and the bourgeois class of society, those who speak the Italian language, do not neglect their mother tongue. He found no excuse for the intellectuals and those classes of society who did not use the Illyric language, who did not appreciate its beauty. Buzolić was also of the opinion that all South Slavs should accept one script, but he did not want it to be the Serbian Cyrillic script.⁴ In order to better comprehend Buzolić's political attitudes it should be noted that he was in favour of unification of Dalmatia with Civil Croatia under conditions of wide autonomy, *historical name and Italian culture* for Dalmatia.⁵ Nonetheless, the Polish Antoni Cetnarowicz unconditionally classifies Buzolić as member of the People's party, as well as Stančić.⁶

Sjepan Buzolić was born in Obrovac on October, 3, 1830. His father Antun came from Brač and his mother Antica maiden Belan⁷ from Obrovac. He attended primary school in his native settlement, closely observed by his teachers Đuro Brusina and Vicko Šegarić. From the early days he showed his inclination to priesthood.⁸ In 1844 his parents sent him to Diocesan Seminary Zmajicevo where he attended the Zadar Grammar School in which the classes were administered in the Italian language. Nevertheless, already at that time he did not neglect the Croatian language and culture. A narrative thereof comes from his biographer Vid Vuletić Vukasović:

1 N. STANČIĆ, 1980.

2 T. MACAN, 1980.

3 I. PERIĆ, 1967.

4 N. STANČIĆ, 1978.

5 N. STANČIĆ, 1978, 213.

6 A. CETNAROWICZ, 2009, 112.

7 V. VUKASOVIĆ, 1879, 299.

8 *Buzolić, Spomen-knjiga*, 1-2.

1 N. STANČIĆ, 1980.

2 T. MACAN, 1980.

3 I. PERIĆ, 1967.

4 N. STANČIĆ, 1978.

5 N. STANČIĆ, 1978, 213.

6 A. CETNAROWICZ, 2009, 112.

7 V. VUKASOVIĆ, 1879, 19, 299.

8 *Buzolić, Spomen-knjiga*, 1-2.

Slika 1. Stjepan Buzolić (1830.- 1894.)
Fig. 1. Stjepan Buzolić (1830- 1894)

pniku, žarkom prijatelju Josipu Mrkici, koji nas je oko sebe očinski u kolo sakupljao, te nam zanosno čitao narodne pjesme stoprv po Vuku sabrane i izdane.”⁹ U Gimnaziji se najviše posvetio klasičnoj i talijanskoj književnosti.¹⁰ Narodni pokret 1848. godine u Hrvatskoj još ga je više potaknuo da njeguje hrvatski jezik i književnost.¹¹ Dana 2. prosinca 1855. godine zadarski biskup Josip Godeassija zaredio ga je za svećenika, a istog je mjeseca služio i prvu misu. Iako je želio nastaviti školovanje u bečkom Augustinum, postavljen je za župnika u Pridragu gdje je djelovao sedam godina jer ga pod izgovorom nedostatka svećenika biskup Godeassija nije želio poslati na daljnju izobrazbu u Beč.

Nakon pada Bachovog apsolutizma godine 1860., u Dalmaciji započinje narodni preporod. Buzolić pripada preporodnoj generaciji, kako to

vić: “With all this foreignness I have never neglected my Croatian origin, for which I have to thank my caretaker at the seminary who is now a clergyman in Šibenik and a folk representative, as well as a dear friend, Josip Mrkica, who kept us close together in a fatherly manner and read us folk poems collected and published by Vuk.”⁹ At grammar school his main area of interest was classical and Italian literature.¹⁰ National movement in 1848 in Croatia encouraged him to cherish Croatian language and literature even more¹¹ On December, 2, 1855 the Zadar bishop Josip Godeassija ordained him a priest and he served his first mass the very same month. Although it was his wish to continue his education at the Augustinum in Vienna, he obtained a position as a priest in Prodraga, where he served for seven years, since due to the lack of priests the bishop Godeassija was not inclined to send him to Vienna for further education.

The fall of Bach’s absolute regime in 1860 marks the beginning of national reformation movement in Dalmatia. According to Nikša Stančić, Buzolić belongs to the reformation generation, which was emphasized in his book *Ancora della nazionalità nella question dell’unione*. Although in 1862 he wanted to publish a book *La contessa Matilde di Toscana rioncillista con Dante Allighieri*, he had to cancel the publishing “... due to the fact that Zadar curia perceived various kinds of subversive national inclinations in that script”.¹² The brochure *Ancora della nazionalità nella question dell’unione* emerged under the influence of introducing the constitutional state and liberal ideas of the Italian Risorgimento. It tackles the issue of unification of Dalmatia with Civil Croatia as well as the issue of introducing the national language to all spheres of the official life. Buzolić provided an account thereof: “Following the invitation of the sister nations (I also don’t resort to creating new words) our Dalmatia is also awakening; so it is very much understandable regarding the question whether it is decent and useful to become a part of a Triple Kingdom, of which it nominally already is a part, or is it merely a cover, not more and not less, as stated by someone, like that of Hamlet. This is about whether we should or should not give up our national character, this is about our own being, our own soul, our own life. Furthermore, the ones who advise us to unify with the rest of the national being beca-

9 V. VUKASOVIĆ, 1879, 19, 299.

10 V. VUKASOVIĆ, 1879, 19, 299-300.

11 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 3.

9 V. VUKASOVIĆ, 1879, 19, 299.

10 V. VUKASOVIĆ, 1879, 19, 299-300.

11 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 3.

12 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 3-4.

smatra Nikša Stančić, što je i istaknuo u svojoj knjizi *Ancora della nazionalità nella question dell'unione*. Iako je 1862. godine želio izdati knjigu *La contessa Matilde di Toscana rioncillista con Dante Allighieri* od objavljivanja je morao odustatu "... jer je zadarska kurija u tom spisu nazirala bog zna kakove prevratne narodne težnje".¹² Brošura *Ancora della nazionalità nella question dell'unione* nastala je pod utjecajem uvođenja ustavnog stanja te liberalnih ideja talijanskog risorgimenta. U njoj se pokreće pitanje sjedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom kao i pitanje uvođenja narodnog jezika u cjelokupni službeni život. O tome Buzolić piše: "Na poziv sestrinskih naroda (ni ja ne stvaram nove riječi) budi se i ona, naša Dalmacija; pa se može dobro razumjeti kako po pitanju, je li uistinu pristojno i korisno stvarno postati dijelom Trokraljevstva u koje je nominalno već uključena ili je to i za nju omot, ni manje ni više, nego kako netko reče, kao onaj Hamletov. Jerbo ovdje se radi o tome odbaciti ili ne nacionalnu narav, radi se u biti o vlastitom biću, o vlastitoj duši, o vlastitom životu. Potom, onaj koji nam savjetuje da se sjedinimo s ostatkom nacionalnog bića, jer mu se sviđa žrtvovanje naravi i vrijednosti slavjanstva (prepisujem) visi nam nad glavama kao Damoklov mač. Ne moramo osporiti poštenu namjeru, niti možebitne opravdanosti u traženjima naših političkih protivnika: ne ostavljajući neispunjenu jednu takvu obvezu, bit će nam dopušteno, vjerujem, da odgovorimo na poziv, kojem pogoduju Cezarove nakane, a preporuča se radi nacionalnog dostojanstva i najprećih životnih interesa. Oslanjajući se na to moje osobno uvjerenje, izdiktirao sam ovaj tekst čije se buduće prilike i ograničenja mogu pripisati riječima onih koji bi željeli uvjeriti druge, da mi Dalmatinci nemamo što raditi s nacionalnošću južnih Slavena, te da najmanje nekoliko slijedećih stoljeća ona neće trijumfirati. Nacionalnost je poznavanje i ljubav spram domovini; ali ne prema domovini u užem smislu riječi kao gradu ili rodnoj pokrajini, ili ne baš uvijek bratskom smislu kraljevstva ili države; nego u smislu cijele zemlje zbog posebnosti položaja, zbog identiteta, porijekla, jezika, vjere; zbog sličnosti karaktera, običaja, tradicije, sudbina, kao i zbog tisuću drugih materijalnih i duhovnih, prirodnih i slučajnih, unutarnjih i vanjskih vrijed-

use they like to make the sacrifice of character and value of being a Slav (I copy) hover above our heads like Damocles sword. There is no need to dispute this honest intention or the possible well-foundedness in seeking our political rivals: by leaving such an obligation incomplete we will be allowed, at least I believe so, to respond to this avocation favoured by Caesar's intentions, and it is so recommended for the benefit of national dignity and essential life interests. The above stated being my personal belief, I dictated this text, whose future opportunities and limitations can be ascribed to the words of those who would wish to convince the others, that we Dalmatians have nothing to do with the nationality of South Slavs and that it will not triumph for several forthcoming centuries. Nationality is knowledge and love we feel for our homeland; but not for the homeland in the narrow sense of the word, like the town or native province, or not always in a brotherly sense of a kingdom or a state; but in the sense of the entire country for the peculiarity of its position, identity, origin, faith, similarity of character, customs, tradition, destiny, as well as for numerous other material and spiritual, natural and coincidental, internal and external values of its citizens, which are or at least should be created by a certain social community, which has or should have its own and autonomous life"¹³

Buzolić favoured the idea of unification of Croatian states already in 1848.¹⁴ In 1863 the Zadar archbishop appointed him a teacher and a vicar in Obrovac. Here he created the ideals of his reformation activity, on which foundations he became one of the leading reformers in Dalmatia. At that time in Obrovac one could feel the struggle to introduce national language. The national movement already existed in Dalmatia and Buzolić started his bitter fight against the Italianists who wanted to prevent national movement by introduction of Italian language and literature.¹⁵ Petar Kuničić, Buzolić's biographer, writes about it with poetic enthusiasm: "This struggle, noble and majestic struggle for own dear people, for accomplishment of national sanctities and rights, extolled him and strengthened his strong, warm poetic chest. He belongs to the leaders of the brave troop that tore Obrovac away from the autonomist shackles of Franz and commissar Elušek."¹⁶ However, the first Buzolić's enlightenment and reformation action started in Arbanasi. Namely, in 1866 the sc-

12 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 3-4.

13 S. BUZOLIĆ, 1861, 6 (translated by: Ottone Novosel).

14 I. PERIĆ, 1967, 104.

15 M. GRLOVIĆ, 1992.

16 M. GRLOVIĆ, 1992.

nosti svojih stanovnika, što ih stvara ili bi trebala stvarati određena društvena zajednica, a koja ima ili bi morala imati vlastiti i autonomni život.”¹³

Zamisao o sjedinjenju hrvatskih zemalja prihvatio je Buzolić još 1848. godine.¹⁴ Godine 1863. zadarski nadbiskup Petar Dujam Maupas postavio ga je učiteljem i župnikom u Obrovcu. Tu je stvorio ideale svoga preporodnog djelovanja, na ovim temeljima postao je jedan od vodećih preporoditelja u Dalmaciji. U Obrovcu se već u to vrijeme osjećala borba za uvođenje narodnog jezika pa je već tu Buzolić započeo svoju ljutu borbu protiv talijanaša koji su željeli spriječiti narodni pokret uvođenjem talijanskog jezika i kulture.¹⁵ O tome Petar Kuničić, Buzolićev biograf, zanosito pjesnički piše: “Ta borba, plemenita i uzvišena borba za mili narod svoj, za postignuće narodnih svetinja i prava, uznosila ga i jačala mu još većma jake, tople pjesničke grudi. On spada u prvake one hrabre čete, koja istrgnu Obrovac autonomaskim verigama Franza i komisara Eluška.”¹⁶ No, prvi Buzolićev prosvjetiteljski i preporoditeljski rad započinje u Arbanasima. Naime, 1866. godine ondje je osnovna učiteljska škola.¹⁷ Osnivanje škole usko je povezano s nastankom narodnog preporoda u Dalmaciji. Na drugom zasjedanju Dalmatinskog sabora 1863. godine donesena je odluka o materijalnim sredstvima za organizaciju škola u Dalmaciji. Austrijske su vlasti nakon pobjede nad talijanskom mornaricom kod Visa promijenile svoj stav prema Dalmaciji. Barem nakratko promijenio se stav prema narodnjacima, nestale su njihove simpatije prema autonomasima. Zbog toga je austrijska vlast odlučila osnovati učiteljsku školu. Župnik Ivan Jelčić zbog bolesti nije prihvatio dužnost upravitelja.¹⁸ Kad je Buzolić to saznao, predao je molbu austrijskom Namjesništvu, a nadbiskup je odobrio njegovo premještanje u novu školu te je 15. rujna 1866. godine imenovan privremenim upraviteljem Ilirskog pedagoškog konvikta u Arbanasima.¹⁹ Za stalnog upravitelja imenovan je tek 1872. godine kada je Narodna stranka ušla u Dalmatinski sabor.²⁰ Ovdje valja naglasiti važnost njegovog pedagoškog rada u stvaranju narodne svijesti u Dalmaciji, a dokaz tomu je njegova briga

hool for teacher education was founded there.¹⁷ The foundation of school is closely linked to the emergence of the national reformation movement in Dalmatia. At the second assembly of Dalmatian parliament in 1863 a decision was brought regarding material assets intended for organisation of schools in Dalmatia. After defeating the Italian navy forces at Vis, the Austrian authorities changed their attitude towards Dalmatia. The attitude towards the People’s party was changed at least for a short while, the sympathy for the Autonomists vanished. This was the reason why the Austrian authorities decided to found the school for teacher education. Due to his illness, the vicar Ivan Jelčić was unable to accept the position of the headmaster.¹⁸ When Buzolić became aware of it, he submitted the application to the Austrian governorship and the archbishop approved his transfer to the new school, so on September, 15, 1866 Buzolić was appointed temporary governor of the Illyric pedagogical boarding school at Arbanasi.¹⁹ He was not appointed permanent governor until 1872 when the People’s party became a part of the Dalmatian parliament.²⁰ It is important to emphasize the importance of his pedagogical work in the context of creation of national awareness in Dalmatia, and substantial proof of this claim is his concern for upbringing in concordance with the national spirit, which is evident in his correspondence with Skender Fabaković: “upbringing in the pure, live, national spirit”.²¹ In order to fully comprehend Buzolić’s devoted, relentless patriotic work, it is worth while mentioning that until 1866 all public schools in Dalmatia were italianized, that every national thought was dangerous, so that scarcity of schools and the fact that children from rural areas did not attend schools saved Dalmatia from denationalization. Besides that, the Franciscans through their activities among the people contributed to preservation of the Croatian language. Had this segment of life remained in Italian hands at the time when political struggles developed in Dalmatia, Croatian cultural and national identity in Dalmatia would surely prevail with great amount of difficulty. This did not see the light of day thanks to school teachers and the fact that Buzolić’s school educated over 300 public school teachers. They all possessed nati-

13 S. BUZOLIĆ, 1861, 6.

14 I. PERIĆ, 1967, 104.

15 M. GRLOVIĆ, 1992.

16 M. GRLOVIĆ, 1992.

17 A. STRÖLL, 1900. I. P. u A., 1997. U. Š. Z. 1956.

18 U. Š. Z. 1956. 11-14.

19 U. Š. Z. 1956. 14.

20 Buzolić, *Spomen-knjiga*. 4.

17 A. STRÖLL, 1900. I. P. u A., 1997; U. Š. Z. 1956.

18 U. Š. Z. 1956. 11-14.

19 U. Š. Z. 1956. 14.

20 Buzolić, *Spomen-knjiga*. 4.

21 I. PERIĆ, 1974, 67.

za odgoj u narodnom duhu što se očituje u korespondenciji sa Skenderom Fabakovićem: “odgaja u čistom, živom narodnom duhu”.²¹ Da bi se shvatio požrtvovni, neumorni i rodoljubni Buzolićev rad valja spomenuti da su sve pučke škole u Dalmaciji do 1866. godine bile potalijančene, da je svaka narodna misao bila opasna pa su oskudica škola i činjenica da seljačka djeca nisu polazila školu spasili Dalmaciju od odnarođenja. Također, očuvanju hrvatskog jezika doprinosili su franjevci svojim djelovanjem u narodu. Da je ovaj segment života ostao u talijanskim rukama kad su se u Dalmaciji razvile političke borbe, hrvatski kulturni i nacionalni identitet u Dalmaciji zasigurno bi vrlo teško prevladao. To se nije zbilo ponajviše zahvaljujući učiteljstvu i činjenici da je iz ove Buzolićeve škole izašlo preko 300 pučkih učitelja. U svima njima bio je narodnjački duh koji su prenosili na nove naraštaje. O Buzolićevu utjecaju na njegove učenike u moralnom i narodnjačkom smislu pisao je i kasniji pisac Simo Matavulj.²² U skladu s političkim ciljem narodnog preporoda u Dalmaciji da se ona reinkorporira s Banskim Hrvatskom i Vojnom krajinom, tj. cjelokupnim područjem Hrvatske i Slavonije, Buzolić je kao narodnjak realizaciju ovog cilja gledao kroz prizmu dalmatinskog školstva. Bio je u pismenom kontaktu s prvacima učiteljskog pokreta Ivanom Filipovićem i Stjepanom Basaričekom koji su prisustvovali Općoj njemačkoj učiteljskoj skupštini u Beču održanoj 9. i 10. lipnja 1870. godine. Potaknut ovom skupštinom Ivan Filipović prišao je organizaciji učiteljskih skupština u Hrvatskoj.²³ Slavko Cuvaj Stjepana Buzolića spominje kao jednog od glavnih organizatora Prve opće hrvatske učiteljske skupštine.²⁴ Na prijedlog organizatora Prve opće hrvatske učiteljske skupštine u Dalmaciji osnovan je pododbor sa sjedištem u Zadru čiji su članovi bili predsjednik Ivan Jelčić, tajnik Stjepan Buzolić te Josip Stanber, Josip Viluri i Josip Pavlović Lučić. Njihov zadatak bio je prikupljanje nastavnih sredstava i pomagala koje su učitelji izradili za izložbu održanu povodom Prve opće učiteljske skupštine.²⁵ Stjepan Buzolić tražio je novčanu pomoć za osnivanje i rad Narodne čitaonice od Zemaljskog odbora i pokrajinskog školskog vijeća. Napominjem da je njegova uloga tajnika bila važnija od one predsjednika Pododbora jer je obavljao sve

onal spirit which they transferred to the new generations. Simo Matavulj gave an account of Buzolić's influence on his students in moral and national sense.²² In line with the objective of the political goal of national movement in Dalmatia favouring its incorporation with Civil Croatia and Military Border, i.e. entire area of Croatia and Slavonia, Buzolić as a member of the People's party contemplated the implementation of this objective from the perspective of education in Dalmatia. He kept the correspondence with the leaders of the teachers' movement, Ivan Filipović and Stjepan Basariček, both of whom participated at the General German assembly of teachers that took place in Vienna on 9 and 10 of June, 1870. Encouraged by this assembly, Ivan Filipović started the organisation of teachers' assemblies in Croatia..²³ Slavko Cuvaj mentions Stjepan Buzolić as one of the main organizers of the First general Croatian assembly of teachers.²⁴ According to the proposals of the organisers of the First general Croatian assembly of teachers in Dalmatia, a board with headquarters in Zadar was established and its members were Ivan Jelačić as president, Josip Buzolić as secretary, Josip Stanber, Josip Viluri and Josip Pavlović Lučić. Their task was to collect equipment and assets needed for teaching, as well as teaching aids developed and made by teachers themselves for the exhibition which took place within the First general assembly of teachers.²⁵ Stjepan Buzolić requested financial aid from the National board and regional school council for the foundation and work of the Public library. I hereby mention that his role of the secretary was of greater significance than that of the president of the Board, since the secretary conducted all technical tasks and was in charge of the correspondence with the Central board in Zagreb.²⁶

The first general assembly of teachers was held on 23, 24 and 25 of August 1871 and Stjepan Buzolić was elected vice president. In his welcoming speech he depicted the situation in Dalmatia and his reformation aspirations: “But we should not find this strange: merely ten years have passed since Dalmatia was startled from the lethargy in which it pined for four hundred years, groaning under the yoke of foreigners. Having become loose from that yoke we did not shake off the lethargy we were squeezed into by the hostile force; it was only in recent time that we too began to feel that we are the children of the same blood, we started

21 I. PERIĆ, 1974, 67.

22 S. MATAVULJ, 1988.

23 P. Š. P. u H. 1958, 131-132.

24 A. CUVAJ, 1875, 282-283.

25 I. PERIĆ, 1967, 107.

22 S. MATAVULJ, 1988.

23 P. Š. P. in H. 1958, 131-132.

24 A. CUVAJ, 1875, 282-283.

25 I. PERIĆ, 1967, 107.

26 I. PERIĆ, 1967, 108.

tehničke poslove oko organizacije te vršio korespondenciju s Centralnim odborom u Zagrebu.²⁶

Prva opća učiteljska skupština održana je 23., 24. i 25. kolovoza 1871. godine, a Stjepan Buzolić izabran je za potpredsjednika. U svom pozdravnom govoru Buzolić je crtao stanje u Dalmaciji i svoje preporodne težnje: "Ali nije se ni čuditi: jer tek da je evo desetak godina što se je Dalmacija prenula od onog mrtvila u kojem je čamila četrsto godina, stenjući sveudilj pod jarmom tuđinca. I izbavivši se toga jarma ne otresosmo se mahom toga mrtvila u koji nas pritisak neprijateljske sile uljuljao bijaše; tek u novije doba počesmo osjećati, da smo i mi djeca jedne krvi s vami, počesmo i mi njegovati od pradjedova naslijeđeni amanet jezika i narodnosti svoje. Žalostno je doduše stanje narodnoga našega obrazovanja u Dalmaciji, toj kolijevci hrvatskoga narodnoga i političkoga života jerbo se ono još uvijek svakojakimi sredstvi natrag pritiskava; nu početak je učinjen, i ono će čim dalje sve tim ljepše napredovati, te širiti prosvjetu i kod nas dalmatinskih Hrvata. Slavna skupštino! Ja sam već sinoć rekao da ovo odlikovanje, koliko me usrećava, ipak ne smatram toliko mojoj osobi namijenjeno koliko onoj zemlji, u kojoj sam rođen. Ja vam se na tom nježnom i bratimskom obziru prema miloj mi majci domovini srdačno zahvaljujem. Ako mi u Dalmaciji i nismo vični narodne stvari u ovako velikih zborovi raspravljati, ako su manje sile i preslabe da vam i kod objašnjenja tolih preznamenitih pitanja odlučno pripomognem; to ću se ipak svakako i što više starati da se ne pomuti pouzdanje kojim ste me počastili, i da se nerazslabi vaše toplo i rodoljubivo osjećanje prema posestrimi svojoj Dalmaciji."²⁷

Prilike u dalmatinskom školstvu kroz prizmu preporoditeljskog pokreta je prikazao u časopisu *Slovansky pedagog* 1872. godine. Nakon što je ukratko prikazao povijest Dalmacije, istaknuo je da je Dalmacija 1813. po drugi puta došla pod vlast krune sv. Stjepana (Ugarska), "...ali na žalost kao kod svake druge ruke u javnoj službi, naš je hrvatski jezik, i u pučkoj učionici, bio svedjer i svugdi, gore neg deveti u plugu. Ter jedva jedvice u posljednjih desetak godina, uz živu i neodoljivu borbu narodne stranke (jeli Bogu za plakati da u svom narodu, branioci narodnosti svoje imaju smatrati i nazivati strankom) počeo se malamah uvadjeti po pučkih učionica narodni jezik."²⁸ Nakon toga je u članku statistički analizirao broj

to cherish the language and nationality we inherited from our great grandfathers. The situation regarding public education is poor, since Dalmatia is the cradle of Croatian national and political life and this public education is still being pushed backwards by various means; initial steps were taken and the situation is expected to improve with educational activity being spread in the area of Dalmatian Croats. Eminent assembly! Last night I already stated that this election, as much as it gives me pleasure, is not so much intended for my person as for that country where I was born. I would like to express my gratitude to you for that tender and brotherly regard to my dear mother homeland. We may not be accustomed to such great discussions in Dalmatia, my strength may not be sufficient to assist you with the explanations to so many significant questions; I will prevail in my intention not to tarnish the confidence you dignified me with, and not to weaken your warm and patriotic feeling towards your obliging and supportive Dalmatia."²⁷

In the journal *Slovansky pedagog* issued in 1872, Buzolić depicted the situation of education in Dalmatia through the prism of reformation movement. After a brief account of Dalmatian history, he pointed out that in 1813 Dalmatia came under the authority of the crown of St. Stephen (Hungary) "... but unfortunately like with any second hand in public service, our Croatian language, also in the public school classroom, was everything and everywhere, worse than being of no consequence whatsoever. It was barely accomplished in the last ten years, thanks to the intense and relentless struggle of the People's party (it is sad that among one's own people those who defend their nationality are considered and named a party) national language started to be introduced in public schools."²⁸ Subsequently he statistically analysed the number of students which is apparently too low considering the number of inhabitants. He pointed out that it was fortunate that it came to unification of schools for education of teachers in Zadar and Arbanasi into one school, of which he now is a headmaster and where the Italian and the Croatian language are equal, so that the teachers who complete their studies at the school for teacher education can teach Croatian.²⁹

At the First general assembly of teachers he presented his reformation ideas regarding the education. At the assembly the resolution was discussed and subsequently brought after the end of the assembly. For

26 I. PERIĆ, 1967, 108.

27 P. U. S., 1872, 29.

28 S. BUZOLIĆ, 1872, 108-109.

27 P. U. S., 1872, 29.

28 S. BUZOLIĆ, 1872, 108-109.

29 S. BUZOLIĆ, 1872, 111-112.

učenika koji je evidentno premali u odnosu na broj stanovništva. Pri tome je istaknuo da je sreća što se ujedinila preparandija u Zadru i preparandija u Arbanasima u jednu školu u kojoj je on sada ravnatelj i gdje su talijanski i hrvatski jezik izjednačeni te učitelji koji završe preparandiju mogu podučavati djecu hrvatski.²⁹

Na Prvoj općoj učiteljskoj skupštini iznio je svoje prosvjetiteljske ideje o školstvu. Na skupštini se raspravljao i o rezoluciji koja je donijeta nakon završetka skupštine. Prvi puta reagirao je na diskusiju Blaža Polića, svećenika i učitelja iz Bakra, koji je raspravljao o 4. točki rezolucije koja glasi: "U tu svrhu treba da ima svaka občina svoj školski odbor u kojem učitelj i učiteljica imaju virilini glas."³⁰ Polić je smatrao da bi se ovim svećenstvo odcijepilo od škole na što je Buzolić odgovorio: "I ja sam sveštenik: i ja sam bio prisutan i naperio sam uši, kad se čitala 4. točka; ali prem sam naperio uši i pazio, ja nisam iole mogao razumjeti da se i iz daleka ciljalo na izcijepljenje svećenstva i njegova upliva u škole. Ali mi smo ovdje sabrani i pozvani smo kao učitelji i viećati nam je samo o interesih učiteljskih. Time nit hoćemo niti nakanjujemo oteti ili sakriti i kojemu drugomu faktoru pravo da ga ide."³¹ Iz ove

the first time he reacted on the discussion of Blaž Polić, a priest and a teacher from Bakar, who discussed the fourth article of the resolution which says: "For this purpose it is essential that each municipality has its own school board where the teacher has a significant vote."³⁰ Polić was of the opinion that this would cause the priesthood to secede from schools, at which point Buzolić replied: "I too am a priest: I was also present and I listened very closely when article four was read; I was very attentive but I could not discern that there was even a remote intention to secede the priesthood and its influence on schools. But we are gathered and invited here as teachers and we are to discuss only the issues regarding the teaching profession. We bear no will or intention to seize or hide the rights of any other factors"³¹ This discussion provides insight into Buzolić's attitude that priesthood should not partake in school activity. Buzolić's enthusiasm with reformation ideas is evident from his declaration regarding the first item on the agenda of the assembly. "What is the purpose of public school at present times and how are the external relations to be governed." He greeted the proposal of Dragutin Jambrečak³² that supervision of schools should be assigned to the church as well with fierce criticism "The honorable speaker that spoke before me tackled the issue

29 S. BUZOLIĆ, 1872, 111-112.

30 P. U. S., 1872, 53.

31 P. U. S., 1872, 54-55.

32 Dragutin Jambrečak (Mekušje kraj Karlovca, 26. VII. 1838. - Samobor, 24. I. 1914.), u Zagrebu je završio klasičnu gimnaziju 1855. i bogoslovni studij 1859. te je, nakon što je zaređen 1860., službovao kao nadstojnik u Plemićkom konviktu i vjeroučitelj u pučkim učionicama. Predavao je latinski, grčki i hrvatski jezik u karlovačkoj gimnaziji i zagrebačkoj gornjogradskoj gimnaziji 1862., a nakon višegodišnjega usavršavanja u Beču i položenoga ispita iz filološke struke 1870, bio pravi gimnazijski učitelj u Senju. Godine 1881. postao je pomoćnikom župnika, a od 1883. do umirovljenja 1898. bio župnik u Brdovcu kraj Zaprešića. Potom je živio u Samoboru i Zagrebu, gdje su mu zbog prijepora s dvojicom svećenika i kritike crkvenih oblasti 1907. zabranjene svećeničke funkcije i smanjena mirovina, zbog čega se javno obratio Svetoj stolici, a u satiričnom igrokazu *Župnik-prosjak ili Pod ambrelom* ismijao je svoje protivnike. Objavio putopisno-memoarske zapise u periodici i u knjigama *Izleti i Rimsko hodočašće*, u kojima osobne doživljaje s putovanja po Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji i Italiji obogaćuje kulturno-povijesnim činjenicama, predajama, duhovitim zapažanjima te slikovitim opisima ljudi, običaja i krajolika. U zbirci pošalica *Iz Poldine torbe* skupio je anegdote i humoristične crtice iz života Leopolda Vojske, a u knjižici romantičarskih, intimističko-memoarskih te prigodnih soneta skromnoga pjesničkoga dometa *Adela* tematizira ljubavne, domoljubno-povijesne te pobožne sadržaje. Također je objavljivao pripovijesti, pedagoške, psihološke, kulturno-povijesne i književne kritike i jezikoslovne ras-

30 P. U. S., 1872, 53.

31 P. U. S., 1872, 54-55.

32 Dragutin Jambrečak (Mekušje near Karlovac, 26. VII. 1838. - Samobor, 24. I. 1914.), in Zagreb he completed classical grammar school in 1855 and study of theology in 1859 and after he was ordained a priest in 1860 he served as superintendent at the Patrician boarding school and as religion teacher at public schools. He taught Latin, Greek and Croatian language at Karlovac grammar school in 1862, at Zagreb upper town grammar school in 1886 and after multi-annual professional development in Vienna and completed exam in philology in 1870 he was a real grammar school teacher in Senj. 1881 he became assistant to the vicar and from 1883 until his retirement in 1898 he was a vicar in Brdovac near Zaprešić. Later in life he lived in Samobor and Zagreb, where due to the argument he had with two priests and the criticism of the authority of the church in 1907 he was prohibited from administering clerical functions and his retirement was decreased, for which he publicly contacted the Holy See and in the satirical play *Župnik-prosjak ili Pod ambrelom* (*Vicar-paupers or Under the umbrella*) he ridiculed his opponents. He published itinerary and memoir records in periodical magazines and in books *Izleti* (*Excursions*) and *Rimsko hodočašće* (*The Roman pilgrimage*), in which he enhances his personal experiences from his trips to Croatia, Slovenia, Austria and Italy with cultural and historical facts, narratives, humorous annotations and picturesque description of people, customs and landscapes. In the collection of anecdotes *Iz Poldine torbe* (*From Poldi's bag*) he collected anecdotes and humorous events from the life of Leopold Vojska, and in the booklet of romantic intimate-memoir and apposite sonnets of modest poetic reach *Adela* he elaborates on the topic of love, homeland, history

diskusije jasno se razabire Buzolićevo stajalište da svećenstvo ne treba sudjelovati u radu škole. Da je Buzolić bio ponesen prosvjetiteljskim idejama vidi se iz njegova istupa na prvoj točki dnevnog reda te skupštine – “Koja je svrha pučkoj školi u sadašnjem vijeku i kako da se prema tomu urede njezini vanjski odnošaji.” Na prijedlog Dragutina Jambrečaka³² da se nadzor nad školama da i crkvi vrlo je burno reagirao: “Častni moj predgovornik potaknuo je pitanje o uplivu trećega faktora, naime crkve, te kaže, da smo dali upliva i drugim faktorom van učiteljstva, naime obćini i državi, pa da ne bi pravo bilo isključiti i crkvu. A ja kažem, da se dalo tima dvama faktorima u toliko upliva, u koliko ga imati smiju. U čem smo dali upliva državi? U tom, da ona zajamči slobodu učionam prema obćini kad bi ona s nemarnosti ili strasti ustala proti školi. Svećenstvo nema te oblasti u rukah, ono nema tamnica niti drugih sredstvih; dakle s te strane, duhovničtvu ne može pripadati, da ono nadzire upravu obćine. Dali smo pravo i obćini, jer obćina ima sredstva, prvo dakle i upliva. Što se pako tiče ove točke, naime odbora školskoga, ja nisam mogao razumjeti da smo mi dali ikakav upliv ikojemu i drugomu faktoru nego upravo učiteljstvu. Mi nismo kazali: ne obćina, ne država, ne svećenstvo, nego samo učitelji.”³³ Time je jasno pokazao da su interesi učiteljstva iznad interesa crkve.³⁴ Iako je bio na strani naprednog učiteljstva jasno izražavajući svoje liberalne i napredne progresivne stavove, ne samo da nije dozvoljavao uplitanje crkve u školu nego je smatrao da učitelji ne bi trebali obavljati nikakve poslove u crkvi te je vrlo oštro naglasio: “Ovdje je izostavljeno i orguljanje i guslanje i službe kod mise i svaki posao koji nije čisto školska dužnost. Kad bi htjeli navađati pojedine službe koje nisu dužnost učitelja tada bi morali nabrojiti čitavu kronicu dužnosti. Ja mislim dakle da je dosta jasno kazano kad se reče, da se učitelja ne može na ništa prisiljavati što strogo na njegovu učiteljsku službu ne spada. To je u ovoj resoluciji učinjeno,

of the influence of the third factor, namely the church, and he states that we assigned the influence to the other factors outside the teaching profession, namely the state and the municipality and it would therefore be unjust to exclude the church. And I hereby state that these two factors were allowed the influence, if they were to have the say in this matter in the first place. Did we allow for the state to have any influence? Only in the matter of enabling the freedom of school towards the municipality, should the latter act contrary to the best interest of the school by neglecting it or pursuing wrong ideas. The church does not have such authority, it has no prison cells or other means, therefore the spiritual sphere can not have the authority to supervise the management of the municipality. We have extended the right to the municipality, since the municipality has the means and therefore also the influence. Furthermore, regarding this item on the agenda, I could not comprehend that we allowed for the influence of any other factor except for the teaching profession. We did not say: no to the municipality, no to the church, accepting only the teaching profession “³³ Having said that, he clearly indicated that the interests of the teaching profession are above the interests of the church.³⁴ Although he was in favour of the progressive teaching profession clearly expressing his liberal and advanced progressive attitudes, not only did he not allow for the church to deal with school matters, but he was also of the opinion that teachers should not do any work in the church and he decidedly pointed out: “This does not include playing the organ or the fiddle and any other activity that is not by its nature related to school. If we were to list all the individual actions that are not a part of obligations of a teacher, then all the beads on the rosary would not be sufficient to do so. I therefore say that it is clear enough when we say that the teacher may not be forced to do something that is not related to his teaching profession. This was accomplished in this resolution, and there is no need for any additions whatsoever.”³⁵ He favoured the absolute autonomy of teachers and believed that the board of teachers

prave te se zauzimao za primjenu fonološkoga pravopisa. Za njegov kritički prikaz epa F. Markovića *Kohan i Vlasta* u literaturi se navodi da “po želji za stručnom rigoroznošću i po nekim primjedbama metričke naravi pripada među prve ozbiljnije kritike” u hrvatskoj književnoj kritici. N. VIDAK, 2005, 287-288.

33 P. U. S., 1872, 58.

34 D. FRANKOVIĆ, 1959, 9-10, 343.

and religion. He also published short stories, pedagogical, psychological, cultural and historical and literary criticisms and philological discussions and he was in favour of the usage of phonological orthography. For his critical overview of the epic poem of F. Marković *Kohan i Vlasta* (*Kohan and Vlasta*) the literature states that »based on the aspiration for professional rigor and some comments of metrical nature it belongs to the first criticisms of more serious nature« in Croatian literary criticism. (N. VIDAK, 2005, 287-288)

33 P. U. S., 1872, 58.

34 D. FRANKOVIĆ, 1959, 9-10, 343.

35 P. U. S., 1872, 115.

te bi dakle suvišno bilo sve, što god bi se tomu pridodalo.”³⁵ Zalagao se za apsolutnu autonomiju učitelja i smatrao da Učiteljski odbor treba predlagati predmete i udžbenike, kao što je praksa u Austriji i Italiji.³⁶ Naglašavam da je svoje prosvjetiteljske i liberalne ideje crpio iz posjeta školama u Grazu i Beču.³⁷ Također je smatrao da svi učenici trebaju kasnije koristiti narodu i cijelom čovječanstvu te se zalaže da se usvoji ova točka: “Školsku omladinu smatrati ima učitelj budućim naraštajem čovječanstva, baštinikom svih težnja i svega rada, svih stečevina s njome postupati i občiti bez ikakvih drugih obzira, jedino po načelih umne pedagogije i prema koristi i naredku narodnomu i čovječansvenomu.”³⁸

Svoj prosvjetiteljski duh dokazao je i na Drugoj općoj učiteljskoj skupštini održanoj u Petrinji 26. i 27. kolovoza 1874., zalažući se da škole mogu biti dostupne svim vjerama i da se mogu brinuti o vjerskom odgoju.³⁹ Obrazlažući prednosti internata sa stanovišta prilika u Dalmaciji naglasio je: “Kazat ću vam samo jednu okolnost koja bi mogla poroditi veliku pogibelj kad bismo internate bez obzirce odsudili. U našem je narodu cigli jedan internat i to u Dalmaciji u Arbanasih. Mi ondje uzgajamo pitomce u narodnom duhu, u duhu pedagogijskom današnjega zamašaja. Kad ne bismo mi u Dalmaciji imali te prilike, što bi bilo? Mladići živjeli bi u svietu, u gradu, gdje vlada tuđi jezik, naime talijanski. Bili se oni mogli uz ovakove okolnosti usposobiti za čisti izgovor, bili se mogla njim usaditi ljubav do narodnoga jezika, do narodne književnosti, do narodnog uzgoja kad bi bili pomiešani i rastreseni u tuđem svietu?”⁴⁰

Ovdje također treba istaknuti njegovu brigu za narodno prosvjećivanje. Naime, kad se raspravljalo o otvaranju učiteljskih čitaonica i knjižnica, on je naglasio da takve knjižnice moraju imati i novine pisane u narodnom duhu iz svih dijelova Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U tom se slučaju ne bi dogodilo, kako je naveo za primjer, da se u Petrinji ne može naći zadarski *Narodni list*, a novine iz kontinentalne Hrvatske se ne mogu naći u knjižnicama u Dalmaciji.⁴¹

should make proposals regarding the school subjects and text books, as it already is a practice in Austria and Italy.³⁶ I hereby emphasize that he derived his reformation and liberal ideas from his visits to schools in Graz and Vienna.³⁷ He also considered that all the students should at a later stage be of use to the people and the entire mankind and he therefore proposes for the board to accept this article: “A teacher should consider that school youth is the future generation of mankind, inheritors of all the aspirations, all the work, and all the acquisition, and he is therefore obliged to treat it and communicate with it with no other regard, but solely respecting the principles of pedagogy and benefits for the people and the mankind.”³⁸

He substantiated his reformation spirit at the Second general assembly of teachers which took place in Petrinja on 26 and 27 of August, 1874 interceding for the accessibility of schools to all religions and allowing the schools to take care of religion education.³⁹ Elaborating on the advantages of the boarding schools from the perspective of the situation in Dalmatia, he pointed out: “I will name merely one circumstance that could eventually result in tremendous peril should we condemn boarding schools for no real cause. There is only one boarding school in our entire nation, namely the one in Dalmatia, in Arbanasi. We educate our alumnis there in national spirit, in the spirit of contemporary pedagogical achievements. If we were not able to do so in Dalmatia, where would we be? Young men would live in the world, in the town governed by a foreign language, namely Italian. Could they be capable of pure pronunciation in these circumstances, would they be able to develop love for their mother tongue, national literature and national upbringing if they were to be mingled and scattered in the foreign world?”⁴⁰

At this point it is also significant to emphasize his concern for enlightenment of the people. When there was a discussion on opening reading rooms and libraries for the teachers, he pointed out that such libraries should offer newspapers written in national spirit from all parts of the Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia. In this case it would not be possible, as he named an example, that one can not find the Zadar edition of *Narodni list* (*People's newspaper*), and that one can not find the newspapers from continental Croatia in the libraries in Dalmatia.⁴¹

35 P. U. S., 1872, 115.

36 P. U. S., 1872, 80.

37 J KRALJEV, 1956, 187.

38 P. U. S., 1872, 110.

39 D. U. S., 1874, 61-62.

40 D. U. S., 1874, 87-88.

41 D. U. S., 1874, 105-106.

36 P. U. S., 1872, 80.

37 J KRALJEV, in U. Š. Z., 1956, 187.

38 P. U. S., 1872, 110.

39 D. U. S., 1874, 61-62.

40 D. U. S., 1874, 87-88.

41 D. U. S., 1874, 105-106.

Također je smatrao da bi se za vrijeme blagdana i praznika trebali održavati tečajevi na kojima bi prisustvovali učitelji iz raznih krajeva Hrvatske.⁴² Time bi se razvila svijest o ujedinjenju svih hrvatskih zemalja. Njegova prosvjetiteljska svijest došla je do izražaja i kada se raspravljalo o upotrebi batine za fizičko kažnjavanje učenika u školi, čemu se suprotstavio⁴³ pa je na kraju rasprave zaključio: “Da navedem proti toj točki Bog zna koliko razloga, bio bi ipak potučen. Možda će tko reći, da sam drzovit, što govorim tako: nu moja gospodo, vi me neprevidjate, radi se ovašem poštenju i našem sdruženju. Zna li, gospodo, zašto su se neprijatelji žalili vas? Pokazivali su kod vas batine te su vas pribrajali najzadnjim narodom. Nu eto sad su ukinute batine i u strogoj Krajini, te se niti vojnikom, koji su dobivali sve do 50 batina, nesmiju više batone davati; a vi ih hoćete uvesti kod majušne djece, zato što neznadu što je pravo, što-li krivo, zato ćete sirote tući?”⁴⁴

O njegovim preporoditeljskim nastojanjima govori i podatak da je na posebnoj sjednici održanoj na početku Druge obće učiteljske skupštine, gdje se raspravljalo o udžbenicima, naglasio da udžbenici moraju biti napisani na hrvatskom jeziku.⁴⁵ Dokaz njegove borbe za sjedinjenje hrvatskih zemalja je i Basaričekova najava Buzolića na Trećoj općoj učiteljskoj skupštini u Osijeku 4. 5. 6. rujna 1878: “... velikom ljubavlju prati on naš rad i potpomaže naše nastojanje. On si je i za ovu našu skupštinu stekao sjajnih upravo zasluga, jer je mnogo pomogao tomu da nam se u njoj prikazuje cjelovitost naše inače rastrgane domovine.”⁴⁶ Svoj je prosvjetiteljski svjetonazor tada možda najbolje izrazio tijekom rasprave o tri vrline u odgoju, istini, ljepoti i dobroti. Istaknuo je da se treba ugledati na njemačke filozofe Leibniza, Kanta, Hegela i Fichtea.⁴⁷ U skladu sa svojim filozofskim stavovima zalagao se protiv materijalizma te za ostanak točke koja glasi da “škola ima proti tom pogubnom načelu razviti izdašnu djelatnost”.⁴⁸ Njegov prosvjetiteljski nazor možemo se vidjeti i u njegovom zalaganju za osnivanje građanske i gospodarske škole. Zbog toga je smatrao da bi jedan od zaključaka te Skupštine trebao biti: “... da je propadanju moralnom i materijalnom kri-

He also believed that during holidays, courses should be organised and attended by teachers from various parts of Croatia.⁴² This would facilitate the development of the awareness of the unification of all Croatian states. His reformation awareness was also displayed in the context of discussion of the use of a stick for corporal punishment of students in school, which he opposed⁴³ and concluded at the end of discussion: “If I were to name a number of reasons that would speak against this topic, I would still be defeated. One may say that I am arrogant to speak in this way: however, my gentlemen, this is about your honesty and our consolidation. Do you know why your enemies were reluctant towards you? They showed you the stick and considered you the last of people. Corporal punishment is abolished in the very strict Military Border, and the solders that were once beaten up to 50 times are not allowed to be hit any more; and you wish to introduce such punishment on small children that are not capable to differentiate between right and wrong, and you wish to punish them for it?”⁴⁴

His reformation strivings were also evident from the fact that at the special meeting which took place at the beginning of the Second assembly of teachers, within the discussion about the text books he insisted that the text books need to be written in the Croatian language.⁴⁵ Proof of his struggle for the unification of Croatian states is evident in Basariček’s introduction of Buzolić at the Third general assembly of teachers in Osijek on 4, 5 and 6 of September, 1878: “... he follows our work with great affection and he helps us in our endeavours. He obtained excellent credits for this assembly as well, since he contributed to the presentation of the integrity of our otherwise dismembered homeland.”⁴⁶ His reformation attitudes were probably best displayed during the discussion on three virtues in education: truth, beauty and humanity. He pointed out that one should follow the ideas of German philosophers Leibnitz, Kant, Hegel and Fichte.⁴⁷ Consistent with his philosophical attitudes, he advocated against materialism and the adoption of the item on the agenda stating that “the school is to develop abundant activity against this perilous principle”.⁴⁸ His reformation belief is also evident from his efforts to found civil and economic school. He was therefore of the opinion that one of

42 D. U. S., 1874, 118.

43 D. U. S., 1874, 164-165.

44 D. U. S., 1874, 171.

45 D. U. S., 1874, 195-196.

46 T. U. S., 1878, 23. I. PERIĆ, 1967. 115.

47 T. U. S., 1878, 47-48.

48 T. U. S., 1878, 51.

42 D. U. S., 1874, 118.

43 D. U. S., 1874, 164-165.

44 D. U. S., 1874, 171.

45 D. U. S., 1874, 195-196.

46 T. U. S., 1878, 23.; I. PERIĆ, 1967. 115.

47 T. U. S., 1878, 47-48.

48 T. U. S., 1878, 51.

va oskudica građanskih, obrtničkih, trgovačkih i sličnih zavoda.”⁴⁹ Također je smatrao da učitelji moraju biti nosioci preporoditeljskih i prosvjetiteljskih ideja. Stoga je inzistirao da učitelji djeluju u narodu i u školi: “... treba da udesi prema domaćemu životu, prema domaćim okolnostima, navadama, običajem svoj rad s prema tomu da se navik obazire na praktičan život grad, sela, kuće, obitelji, države, na običaje okoliša gdje jest. Nikada nije dostatan za to nauk u školi, već mora da je uz ovaj nauk, nauk životni...”⁵⁰ Na kraju rasprave o ovoj točki predložio je rezoluciju koja je glasila: “Učitelju neka naviek, a poimence pri poučavanju pred očima lebdi praktična svrha obuke”.⁵¹ Ovo je nužno, smatra Buzolić, zbog toga što roditelji ne puštaju djecu u školu jer misle da će se odgajati protiv praktičnog rada. Buzolić također smatra da učitelji trebaju surađivati sa svojom okolinom kako bi narod prihvatio školu.⁵²

Treća opća učiteljska skupština trebala se održati u Dalmaciji, vjerojatno u Zadru, ali je održana u Osijeku 4., 5. i 6. rujna 1878. godine. U svom govoru opet je izrazio preporoditeljski stav o ujedinjenju hrvatskih zemalja: “Nu Hrvati žive i u Dalmaciji. Zemljom smo i upravom nekako razjedinjeni, ali ne srcom i dušom. ... doživjeti tu sreću da, da mi Dalmatinci svoju braću svoju braću preko Velebita kod kuće pozdravit uzmognemo, da im vratimo onu ljubeznost i srdačnost, kojom su oni nas eto triput primili, da im vratimo milo za drago.”⁵³ Na kraju svog govora naglasio je da su i oni u Dalmaciji Hrvati: “Što se dakle tiče nas dalmatinskih Hrvata, nastojat ćemo ja i moji drugovi, da bude buća četvrta obća hrvatska učiteljska skupština naša u našoj sredini u posestrimskoj vam Dalmaciji”.⁵⁴

Nadao se da će se učiteljski i prosvjetiteljski pokret u Dalmaciji i dalje razvijati, međutim, to se nije dogodilo. Razlozi su više nego jasni, slobodoumno istupanje učitelja, sloga južnoslavenskoga i opće slavenskoga učiteljstva, napose istupanje Stjepana Buzolića, uznemirilo je klerikalne krugove koji su imali velik utjecaj na u Dalmatinskom saboru. Suradnja dalmatinskih učitelja s učiteljima u Hrvatskoj Banskoj također je bila politički nepoželjna. Protiv navedenih slobodoumnih ideja istupila je *Katolička Dalmacija* pod

the conclusions of the assembly should be: “... that moral and material decadence is caused by scarcity of civil, vocational, trade and similar institutes.”⁴⁹ He also believed that teachers should spread ideas of reformation and enlightenment. He therefore insisted that teachers are actively involved in both public and school life: “... a teacher should organise his life in line with everyday local life, local situation, customs, always paying attention to practical matters of the town life, village, house, family, state and local tradition of his whereabouts. School education is not sufficient for this, one should possess the knowledge of life ...”⁵⁰ At the end of this discussion he proposed the following resolution: “A teacher should at all times, and especially when he is teaching, bear in mind the practical objective of his teaching.”⁵¹ Buzolić considered this to be very significant because the parents did not allow their children to go to school to prevent them being taught against doing practical work. Buzolić also believes that teachers should cooperate with their environment to facilitate the acceptance of schools by the people.⁵²

The Third general assembly of teachers should have taken place in Dalmatia, probably in Zadar, but it took place in Osijek on 4., 5. and 6. of September, 1878. In his speech he once more expressed his reformation attitude towards the unification of Croatian states: “The Croats live also in Dalmatia. We are divided by the country and administration, but not in our hearts and souls... ... were I to experience the joy, that we, Dalmatians, may greet our brothers across Velebit at home, to return the kindness and friendliness we experienced during our three visits, to be able to do the same for them.”⁵³ At the end of his speech he emphasized that people in Dalmatia are also Croats: “As for us, Dalmatian Croats, I assure you that my colleagues and me will make all possible efforts that the future fourth general Croatian assembly of teachers takes place at our home, your sisterly Dalmatia.”⁵⁴

He hoped that the teachers’ and reformation movement in Dalmatia would further develop, but this did not happen. The reasons are more than obvious, broadminded actions of the teachers, unity of South Slavic and generally Slavic teaching profession, especially the actions of Stjepan Buzolić, caused disturbance in clerical circles which were very influential in Dalmatian parliament. Cooperation of Dalmatian

49 T. U. S., 1878, 114.

50 T. U. S., 1878, 131.

51 T. U. S., 1878, 147.

52 T. U. S., 1878, 148.

53 T. U. S., 1878, 151-152.

54 T. U. S., 1878, 152.

49 T. U. S., 1878, 114.

50 T. U. S., 1878, 131.

51 T. U. S., 1878, 147.

52 T. U. S., 1878, 148.

53 T. U. S., 1878, 151-152.

54 T. U. S., 1878, 152.

utjecajem konzervativnog svećenstva, vrlo grubo napadajući Treću opću učiteljsku skupštinu a indirektno i Stjepana Buzolića⁵⁵ koji se zalagao za ugledanje na austrijsko školstvo: “U tom se daka-ko najbolje povesti posredno za ustrojem pučkoga školstva u protestanstskej Prusiji, a neposredno za austrijskih zemaljah! Kad može primat Austrija lekcije od Prusije, kako da je neprimi i za austrijskim školstvom zaostalo hrvatsko? To je bar logično?”⁵⁶

Osim agilnog sudjelovanja na Učiteljskim skupštinama istaknuo se i u radu Pokrajinskih skupština pučkih učitelja u Dalmaciji.⁵⁷ Prva Pokrajinska skupština održana je 9., 10. i 11. listopada 1875. godine u Arbanasima, a pripreme za njeno održavanje bile su vrlo kratke, na što se osvrnuo i Buzolić u svom uvodnom govoru. Skupštinom je predsjedao Buzolić pa su tijekom cijele skupštine do izražaja dolazile njegove preporoditeljske i prosvjetiteljske ideje. Jedna od točaka dnevnog reda bila je: “Što ima da uradi svaki učitelj, da obitelji zavole školu, te da bez prisilnih sredstava šalju redovito djecu u školu?”⁵⁸ Želja Buzolića i ostalih učitelja bila je pronaći nabolje načine i privoljeti roditelje na redovito slanje djecu u školu, na što ih je obvezivao i Pokrajinski školski zakon. U završnoj riječi predsjedavajući Buzolić istaknuo je da bi u Dalmaciji trebalo izdavati list koji ne bi bio strogo staleški “već bi trebao roditeljima biti pristupačan i ukazivati na potrebu i važnost škole za napredak kulture naroda.”⁵⁹ Unatoč tome, pedagoški časopis *Zora* je u Dalmaciji pokrenut tek 1884. godine, a Buzolić je u njemu objavio veliki članak u nekoliko nastavaka o metodici u odgoju.⁶⁰

Na Prvoj pokrajinskoj skupštini na kojoj je Buzolić sudjelovao raspravljalo se i o jeziku. Na kraju skupštine Božo Korlaeta je zaključio: “Mi smo, veli, hrvatski narod u hrvatskoj zemlji pa imamo pravo našim jezikom djecu svoju odgajati. Predlažem, dalje, neka skupština moli višnju vlast, da uredi školu u smislu paragrafa 19.”⁶¹

teachers with the teachers from Civil Croatia was also politically undesirable. *Katolička Dalmacija (Catholic Dalmatia)* acted against the broadminded ideas under the influence of conservative clergy harshly attacking the Third general assembly of teachers and indirectly also Stjepan Buzolić⁵⁵ who advocated to follow the model of Austrian school system. “It would be best advisable to follow the system of public schools in protestant Prussia and also that of Austrian countries! If Austria accepts the lessons from Prussia, why should the underdeveloped Croatian school system not do the same? This is nothing more than pure logic?”⁵⁶

Besides his active involvement in the activities of assemblies of teachers, we became prominent in the work of Province assemblies of public school teachers in Dalmatia.⁵⁷ The first province assembly was held on 9, 10 and 11 of October, 1875 in Arbanasi, preceded by a short period allowed for its preparation, which Buzolić mentioned in his introductory speech. Buzolić presided over the sessions of the assembly and his reformation and enlightenment ideas were therefore on the display during the entire event. One of the issues on the agenda was: “What every teacher needs to do to make the families become fond of schools and send their children to school on regular basis without force?”⁵⁸ The wish of Buzolić and other teachers was to find the best methods and make the parents willing to send their children to school regularly, which they were also obliged to do by the Province school law. In his closing speech the presiding Buzolić pointed to the need to publish a journal which would not be strictly related to social standing, “but should be accessible to parents and elaborate on the need and importance of school for the advancement of the culture of the nation”⁵⁹ However, the pedagogical journal *Zora (Dawn)* was not published in Dalmatia until 1884 and Buzolić published an extensive article in several sequels dealing with methodology in education.⁶⁰

At the First province assembly attended by Buzolić there was a discussion about language. At the end of the assembly Božo Korlaeta concluded: “We are the great Croatian people in the Croatian land and we have the right to raise our children in our own language. I propose that this assembly requires from the higher authority to organise the school in line with paragraph 19.”⁶¹

55 I. PERIĆ, 1967, 116.

56 Osiek na Uskrs u *K. D.* 1878, 31. 2.

57 A. STRÖLL, 1900, *P. Š. P. u H.* 1958, 131-132.

58 M. ZANINOVIĆ, 1977, 106.

59 M. ZANINOVIĆ, 1977, 107.

60 S. BUZOLIĆ, 1884, 3, 18-20; 5. 33-35; 6, 41-43; 7. 49-51; 8, 57-59; 9, 65-67; 10, 73-75; 12, 90-92.

61 M. ZANINOVIĆ, 1977, 107.

55 I. PERIĆ, 1967, 116.

56 Osiek na Uskrs u *K. D.* 1878, 31. 2.

57 A. STRÖLL, 1900, *P. Š. P. u H.* 1958, 131-132.

58 M. ZANINOVIĆ, 1977, 106.

59 M. ZANINOVIĆ, 1977, 107.

60 S. BUZOLIĆ, 1884, 3, 18-20; 5. 33-35; 6, 41-43; 7. 49-51; 8, 57-59; 9, 65-67; 10, 73-75; 12, 90-92.

61 M. ZANINOVIĆ, 1977, 107.

Vođenje Prve pokrajinske skupštine bilo je korisno i uspješno jer je Buzović imao velika iskustva prikupljena prilikom sudjelovanja u Prvoj, Drugoj i Trećoj općoj učiteljskoj skupštini. Bio je potpredsjednik na Drugoj pokrajinskoj skupštini pučkih učitelja u Dalmaciji održanoj u Arbanasima u Zadru 24., 25. i 26. rujna 1879. godine. Buzović je do kraja života ostao vjeran ideologiji narodnog preporoda. Njegov učenik Petar Kuničić je o tome zapisao: "Jedna od najljepših kreposti Buzovićeve duše bila je ta što je vazda, i kao učitelj i kao građanin, a nadasve kao od Boga nadareni pjesnik, zagovarao bratsku slogu između Srba, Hrvata i Slovenaca (a i Bugara). On je bio uvjeren da će nas jedino bratska sloga spasiti, ujediniti i uskrisiti. To je vjerovanje neustrašivo širio i sa mnoštvom pjesama javno ispovijedao ne bojeći se ni groma ni pakla. Pri nekoj zabavi u zavodu još 1885. ja sam deklamovao pjesmu *Molitva jugoslovenskoga rodoljuba* i kada sam, klečeći, izrekao: 'Bože, složi Srba i Hrvata, Bugarina i Slovenca brata!' on je poskočio na pozornicu i žarko me poljubio govoreći: 'Tako sinci moji!' - U zavodu je htio da vlada potpuno suglasje između pitomaca i katoličke i pravoslavne vjere. Baš stoga što je Buzović slao u narod najrodoljubniju falangu prosvjetitelja, g. 1887, još krepak tijelom i duhom, bi silom otrgnut iz onoga gnijezda, otkuda je poletjelo u narod trista sivih sokolova."⁶²

Iako je, kao što ističu njegovi biografi, Buzović bio zagovornik suradnje Hrvata i Srba, protiv su njegova djelovanja bili napose srpski političari kao na primjer, Lazar Tomanović.⁶³ On je okarakterizirao Buzovića "... kao rimskog sveštenika te ga smatrao glavnim krivcem što se u navodno u učiteljskoj školi srbsko ime nečuje spominjati i njezini učenici ne upoznaju dovoljno pravoslavnu vjeru."⁶⁴

Presiding over the First Province assembly was both useful and successful because Buzović was very experienced due to his participation at the First, Second and Third general assembly of teachers. He was vice president at the Second province assembly of public school teachers in Dalmatia, which took place in Arbanasi, in Zadar on 24., 25. and 26. of September 1879. Until the end of his life, Buzović remained faithful to the ideology of the national revival. His student Petar Kuničić wrote about it: "One of the most beautiful virtues of Buzović's soul was that he always, both as a teacher and as a citizen, and mostly as a poet of divine gift, spoke for the fraternal unity among the Serbs, Croats and Slovenes (and also Bulgarians). He was convinced that we are to be saved, unified and resurrected solely by the fraternal unity. He bravely spread this belief and confessed it publicly through countless poems fearing neither thunder nor hell. At some party at the institute in 1885 I recited the poem *Prayer of the Yugoslav patriot* and when I pronounced, kneeling: Dear God, may Serbs and Croats, Bulgarians and Slovenes become brothers! he jumped on the stage and kissed me ardently stating: Right you are, my sons!" - In the institute he wanted to achieve perfect harmony among the students and catholic and orthodox religion. Since Buzović sent among the people the most patriotic of enlighteners, in 1887 still hearty in flesh and spirit, he was ripped out of the nest, from which three hundred grey hawks took a flight towards the people."⁶²

Although as pointed out by his biographers Buzović advocated for the cooperation between the Croats and the Serbs, Serbian politicians were against his activity. Lazar Tomanović⁶³ characterized Buzović "... as a Roman priest and thought of him as the main culprit for Serbian name allegedly not being mentioned in public school and for its students not being sufficiently familiarized with Orthodox religion."⁶⁴

62 P. KUNIČIĆ, 1930. *U. u Š* and in *N.* 10. 364.

63 Lazar Tomanović (Lepetani, Boka Kotorska 1845. — ? XI.1932.), gimnaziju je pohađao u Zadru i Novom Sadu, pravne znanosti u Pešti i Grazu, gdje je i doktorirao. Kao student pripadao je Ujedinjenoj omladini srpskoj. Prešavši u Crnu Goru, bio je sekretar Senata, predsjednik Velikog suda, ministar vanjskih poslova i predsjednik vlade. Suradivao je u vodećim srpskim časopisima druge polovine 19. i početkom 20. st., imao razgranate veze s istaknutim srpskim, hrvatskim i ruskim naučnicima i književnicima). Bio je urednik časopisa *Nova Zeta*, godišnjaka *Grlica* i lista *Glas Crnogorca*. Preveo je s talijanskog *Opsadu Firence* Fr. D. Guerazzija. (N. MARINOVIĆ, 1971, 349)

64 N. STANČIĆ, 1980, 313.

62 P. KUNIČIĆ, 1930. *U. u Š* i u *N.* 10. 364.

63 Lazar Tomanović (Lepetani, Boka Kotorska 1845. — ? XI.1932.), gimnaziju je pohađao u Zadru i Novom Sadu, pravne znanosti u Pešti i Grazu, gdje je i doktorirao. Kao student pripadao je Ujedinjenoj omladini srpskoj. Prešavši u Crnu Goru, bio je sekretar Senata, predsjednik Velikog suda, ministar vanjskih poslova i predsjednik vlade. Suradivao je u vodećim srpskim časopisima druge polovine 19. i početkom 20. st., imao razgranate veze s istaknutim srpskim, hrvatskim i ruskim naučnicima i književnicima). Bio je urednik časopisa *Nova Zeta*, godišnjaka *Grlica* i lista *Glas Crnogorca*. Preveo je s talijanskog *Opsadu Firence* Fr. D. Guerazzija. (N. MARINOVIĆ, 1971, 349)

64 N. STANČIĆ, 1980, 313.

Buzolića su zbog njegovih preporodnih ideja željeli smijeniti s mjesta ravnatelja preparandije već 1884. godine. Iako je bio zagovornik suradnje Srba i Hrvata, protiv njega su najviše ustali Srbi. Sava Bjelanović⁶⁵ najviše se zalagao za njegovo umirovljenje. *Narodni list* prenosi pisanje *Srpskog lista*: "... pošto zavod nije stvoren za popove nego za učitelje, koji po svojem pozivu moraju biti svjetovnjaci, s tim više kad u zavod ulaze pripravnici dvijuh vjera, promjena je nužna."⁶⁶

Kao primjer Buzolićevog isticanja hrvatsko-srpske sloge navodim njegov sukob s urednikom književnog kalendara *Orlić* na Cetinju iz 1884. godine. Buzolić mu je zamjerio što u kalendar nije uvrstio nijedan članak na latinici iako je on uređivajući *Narodni koledar Matice dalmatinske* uvrstio članke na ćirilici: "Je li liepo, je li to pravedno da uvijek potičete i da korite nas, što i zašto vi nećete da se nikad odlučite."⁶⁷ Međutim, istodobno je Buzolićev ostanak na ravnateljskom mjestu branio Kosta Vojnović, napose u novinama *Narodni list* i *Vienac*, ističući njegove velike zasluge. Tako je objavljen zapis *Vienca* o njegovoj obrani: "Kad su ono lani stari urotnici, koji s ovu i s onu stranu Velebita divnim skladom rade Hrvatskoj o glavi, pokušali umirovljenjem Buzolića zadati smrtini udarac mužkoj preparandiji u Arbanasih, listom se diglo obće mnijenje u Dalmaciji u njegovu obranu, te kroz svoje zastupnike obustavi ga, ufamo se, za dugo vrieme. A ipak Buzolić spada u vrst onih rietkih muževa, koji ne bi smjeli imati neprijatelja. Krotak, nježan, bez sijene bud vjerskog fantizma, bud narodnog šovinizma, svaka njegova rieč, svak crta njegova simpatičnog lica izdava blagost i plemenitost njegove duše. Da ga kažmeš, ne bi mu mogao kaplju žuči izciediti. Ali ljubiti činom Boga i narod onako oduševljeno kao Stjepan Buzolić, bit će vazda zločin pred onima, koji mrze oboje."⁶⁸ Unatoč tomu ipak je nasilno umirovljen 1887. godine, a protiv njegova umirovljenja pisale su mnoge dnevne novine, časopisi, njegovi kolege, bivši i tadašnji učenici. Sve spomenute napise

For his reformation ideas in 1884 Buzolić was suspended from the position of headmaster of the school for education of teachers. Although he looked on the cooperation among the Croats and the Serbs with a friendly eye, it was the Serbs who were most decidedly against him. Sava Bjelanović⁶⁵ interceded for his retirement. *Narodni list* conveyed what was published in *Srpski list*: "... since the institute was not created for priests, but for teachers, who by their vocation need to be of secular orientation, and the change is essential even more, since the institute accepts trainees of two religions."⁶⁶

As an example of Buzolić's accentuation of unity among the Croats and the Serbs I hereby mention his conflict with the editor of literary calendar *Orlić* at Cetinje in 1884. Buzolić resented the fact that he did not publish a single article in Latin script although Buzolić as editor of *Narodni koledar Matice dalmatinske* published articles in Cyrillic script: "Is it fair and right that you always encourage and punish us, because you are not willing to make a decision?"⁶⁷ However, Kosta Vojnović stood for Buzolić as headmaster, as stated in the *Narodni list* and *Vienac*, emphasizing his irreplaceable contribution. *Vienac* published a narrative of his defence: "A year ago, when the old conspirers from both sides of Velebit, working together in wonderful harmony against Croatian interests, tried to inflict a fatal wound to the school for teacher education in Arbanasi by retiring Buzolić, the public in Dalmatia rose to his defence and stopped them through its representatives, hopefully for a long time. And yet, Buzolić belongs to the kind of rare men who should not have any enemies. Tame, gentle without a trace of religious fanaticism or public chauvinism, each word of his, each line of his friendly face shows gentility and nobility of his soul. If you were to wring him out, you could not squeeze a single drop of bitterness. But to love God and people so enthusiastically as Stjepan Buzolić, will always be a crime for those who hate them both."⁶⁸ Despite all of this, he was forced to retire in 1887, with several daily newspapers, ma-

65 Sava Bjelanović (15. listopada 1850. -2. ožujka 1897.) bio je vođa Srba u Dalmaciji i narodni poslanik u pokrajinskom Dalmatinskom saboru. Također je bio pokretač Srpskog lista koji je izlazio u Zadru, a potom je izdavao Srpski glas. Sava Bjelanović jedan je od osnivača i prvi predsjednik primorske Srpske narodne stranke. (http://sr.wikipedia.org/Сава_Бјелановић, pristupljeno, 29. XII.2012.)

66 N. L., 1884. 66, 3.

67 N. STANČIĆ, 1980, 308.

68 K. VOJNOVIĆ, 1885, 7, 106.

65 Sava Bjelanović (15. October 1850. -2. March 1897.) was the leader of the Serbs in Dalmatia and national representative at the Province Dalmatian parliament. He was also initiator of the Serbian paper that was published in Zadar and he subsequently published *Srpski glas* (Voice of Serbia). Sava Bjelanović is one of the founders and the first president of the Serbian national party. (http://sr.wikipedia.org/Сава_Бјелановић, accessed, December, 29, 2012)

66 N. L., 1884. 66, 3.

67 N. STANČIĆ, 1980, 308.

68 K. VOJNOVIĆ, 1885, 7, 106.

objavio je Petar Kuničić⁶⁹ u *Spomen-knjizi*, a navodim izvratke iz članka *Stjepan Buzolić* u *Narodnom listu*: “Pravom se može don Stjepan podičiti poput onog otca, koji je rekao: ja ću se preporoditi i nov život živjeti, i pokle umrem, u plemenitosti duša mojih sinova. Odstranjenjem Don Stjepana Buzolića sa ravnateljstva Arbanaškog učiteljstva naša je zemlja s jedne strane pretrpila velik, nenadoknadv, gubitak, a našeg miljenika. ... A ti naš Don Stjepan pjevaj pjesmom uznositom poput tvoga stasa, romkom poput tvoga milog glasa, toplom poput srдца. Pjevaj kao feniks sred svoje lomače; ti visoko stojiš nad tvojim zavidnim neprijateljima.”⁷⁰ Iz objavljenih natpisa može se zaključiti da je Buzolić smijenjen ne samo zbog srpskog protivljenja nego iz zbog novi novih političkih prilika.⁷¹

PREPORODNI I PROSVJETITELJSKI RAD BUZOLIĆA KAO DRUŠTVENO ANGAŽIRANOG INTELEKTUALCA

Značajan je i Buzolićev prosvjetiteljski rad izvan škole. Redovito je kontaktirao sve svoje bivše učenike te ih poticao na rad u narodnom duhu.⁷² Godine 1872. postao je članom Hrvatskog pedagoškog književnog zbora.⁷³ Istaknuo se u radu Matice dalmatinske⁷⁴ kojoj je bio tajnik i za koju je 1868. godine izdao i Kalendar.⁷⁵ U svom članku u Kalendaru naslovljenom *Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević*⁷⁶ nije zaboravio svoju prosvjetiteljsku ulogu. Kao pravi prosvjetitelj smatrao je da i ženska djeca trebaju ići u školu. Piše da bi se ženska djeca trebala obrazovati i u Arbanasima te da bi trebalo osnovati jednu učionicu za njih.⁷⁷

Kao upravitelj učiteljske škole Buzolić je uvijek imao pred očima i potrebe seljana koji su većinom bili nepismeni. Primjerice, u Arbanasima 1868. godine bilo je samo 15 pismenih osoba na 1.600 stanovnika.⁷⁸ U Kalendaru je izdao i nekoliko naputaka o odgoju pa tako npr. savjetuje roditelje da

gazines, his colleagues, present and former students writing against his retirement. All the above mentioned writings were published by Petar Kuničić⁶⁹ in *Spomen-knjiga*, and I hereby list some statements from the article on Stjepan Buzolić published in *Narodni list*: “Righteously can priest Stjepan pride himself, like the father who said: I will regenerate and live a new life, and after I die I will continue to live in the nobility of my sons’ souls. By removing the priest Stjepan Buzolić from the headmaster position of teaching profession in Arbanasi our country suffered a huge irreplaceable loss, and our beloved... And You, our priest Stjepan, sing a song as proud as your stature, strident like your dear voice, warm like your heart. Sing like a phoenix amidst his bonfire; you stand tall above your envious enemies.”⁷⁰ Based on the published titles we can conclude that Buzolić was suspended not only due to Serbian objections to his actions, but also due to new political situation.⁷¹

REFORMATION AND ENLIGHTENMENT WORK OF SOCIALLY ENGAGED INTELLECTUAL

Great significance can be attributed to Buzolić’s enlightenment work outside the school. He regularly contacted all of his former students and encouraged them to work in national spirit.⁷² 1872 he became a member of Croatian pedagogical literary assembly.⁷³ He was prominent in the work of Matice dalmatinska⁷⁴ where he served as secretary and published a Calendar in 1868. In his article published in the Calendar under the title *Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević*⁷⁵ he did not forget his role as an enlightener. Being a true enlightener, he was of the opinion that female children should also attend school. He writes that female children should be educated also in Arbanasi and that it is necessary to establish one classroom for them.⁷⁶ As headmaster of the school for education of teachers Buzolić always considered the needs of villagers, who were mostly illiterate. For example, in Ar-

69 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 11-23.

70 M. JUSTINIJANOVIĆ, *N. L.*, 1887, 37. 1-2.

71 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 11-23.

72 N. STANČIĆ, 1980, 113.

73 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 6.

74 P. KARLIĆ, 1907; J RAVLIĆ, 1972.

75 *N. K.*, 1868.

76 S. BUZOLIĆ, *Z. A. Z. u N. K.*, 1868.

77 S. BUZOLIĆ, *Z. A. Z. u N. K.*, 1868. 79.

78 S. BUZOLIĆ, *Z. A. Z. u N. K.*, 1868, 78.

69 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 11-23.

70 M. JUSTINIJANOVIĆ, *N. L.*, 1887, 37. 1-2.

71 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 11-23.

72 N. STANČIĆ, 1980, 113.

73 Buzolić, *Spomen-knjiga*, 6.

74 P. KARLIĆ, 1907, J RAVLIĆ, 1972.

75 S. BUZOLIĆ, *Z. A. Z. in N. K.*, 1868.

76 S. BUZOLIĆ, *Z. A. Z. in N. K.*, 1868. 79.

djeca najviše uče iz primjera: “Diete ide za onim što vidi, i postane nalik na ono što je oko njega kano i gusjena, koja dobiva boju ili mast onoga lista, kojim se hrani.”⁷⁹ U istom Kalendaru je objavio i didaktički dijalog između seljaka i učenika, koji je trebao poslužiti prosvjećivanju seljaka u Dalmaciji: U dijalogu učenik podučava seljaka o potrebi primjene nauke, a ne samo životnog iskustva u životu.⁸⁰

Iz navedenog dijaloga vidljivo je da je želio podučiti dalmatinskog seljaka nekim osnovnim prirodnim zakonima.

Nakon umirovljenja društveno se angažirao i kao politički radnik. Na izborima održanim 1889. godine za Pokrajinski sabor izabran je za zastupnika Izbornog kotara vanjskih općina Brača, Hvara i Visa.⁸¹ Osobito je branio interese učitelja ističući njihovo značenje u narodnom prosvjećivanju. Iznio je bezuspješno prijedlog za poboljšanje ekonomskog stanja učitelja pa njegov biograf Kuničić piše: “... njegov je glas ostao glas vapajućeg u pustinji: ali je taj pravedni glas, taj glas iz poštene duše njegove odjeknuo srcima harnih njegovih gojenika i svih onih, koji shvaćaju svetost učiteljskog apoštolata, i komu je do uzgoja naroda, a ne do tobolca i do naslova zvučnih i nezaslužnih.”⁸²

Iako je Buzolićeva najkonstantnija aktivnost bila pisanje rodoljubnih, lirskih i prigodnih pjesama u *Viencu*, *Narodnom listu*, *Slovincu* i *Iskri*, žalio je što ne može više surađivati. Tako je tadašnjem uredniku *Vienca* Franji Markoviću⁸³ objašnjavao zašto ne može pisati za te novine, jer nema vremena zbog ravnateljstva. O tome piše pjesnički: “Žao mi je što sve dosad nisam slabašnim svojim silami prinio *Viencu* ako i ne Bog zna kakove cjetove, a to barem pokoji stručak iz najčednijih

banasi in 1868 there were only 15 literate persons on 1.600 inhabitants.⁷⁷ In the Calendar he also published several instructions on how to bring up children and he advises the parents that children learn from examples: “Children will follow what they see and become like that which surrounds them, just like a caterpillar that changes colour into that of the leaf it feeds on.”⁷⁸ In the same calendar he published an instructive dialogue between the peasants and the students, which should have served the purpose of enlightening the villagers in Dalmatia. In this dialogue the students receive instructions from the peasants regarding the implementation of knowledge and not only regarding the knowledge of life.⁷⁹

The above mentioned dialogue indicates that he wanted to teach Dalmatian peasants some principle laws of nature.

After his retirement he became socially engaged as a political worker. At the elections for Province parliament held in 1889 he was elected representative of Election district of outer municipalities of Brač, Hvar and Vis.⁸⁰ He particularly defended the interests of the teachers, emphasizing their importance for enlightenment of the public. He unsuccessfully introduced the proposal of improving the material situation of the teachers, of which his biographer Kuničić states: “... his voice remained the cry in the desert: but this righteous voice, this voice coming from his honest soul resounded in the hearts of his pupils and all those who comprehend the sanctity of teaching vocation and care about education of the nation and not about distinguished but undeserved titles.”⁸¹

Although Buzolić's most distinctively permanent activity involved writing patriotic, lyrical and occasion poems in *Vienac*, *Narodni list*, *Slovinac* and *Iskra* he regretted that he could not achieve even greater cooperation. He explained to the editor of *Vienac* of that period, Franjo Marković⁸² why he is unable to

79 S. BUZOLIĆ, *N. U. N.* u *N. K.*, 1868, 120.

80 S. BUZOLIĆ, *N. i. P.* u *N. K.*, 1868, 129.

81 P. KUNIČIĆ, 1894, 25.

82 P. KUNIČIĆ, 1894, 25.

83 Franjo Marković (Križevci, 1845.- zagreb 1914.) Osnovnu je školu završio u Križevcima, gimnaziju od 1854. do 1862. u Zagrebu, a klasične jezike, filozofiju i slavistiku u Beču. Pošto je diplomirao iz latinskoga i grčkoga jezika, imenovan je 1866. godine za suplenta na gimnaziji u Osijeku. U jednoj političkoj demonstraciji potpisao je proglas protiv bana Raucha, na što je dobio ukor zbog “nekorektnog političkog ponašanja”. Godine 1868. premješten je na gimnaziju u Zagreb, a 1870. otpušten iz službe te u jesen odlazi u Beč na studij filozofije. Tamo je posebno slušao estetiku kod profesora Roberta Zimmermanna. Promoviran je u ožujku 1872. za doktora filozofije. Već u 27. godini života postao je uz Ivana Dežmana suurednikom, a malo zatim

77 S. BUZOLIĆ, *Z. A. Z.* in *N. K.*, 1868, 78.

78 S. BUZOLIĆ, *N. U. N.* in *N. K.*, 1868, 120.

79 S. BUZOLIĆ, *N. and. P.* in *N. K.*, 1868, 129.

80 P. KUNIČIĆ, 1894, 25.

81 P. KUNIČIĆ, 1894, 25.

82 Franjo Marković (Križevci, 1845 - Zagreb 1914) He completed primary school in Križevci and attended grammar school from 1854 to 1862 in Zagreb. He studied classical languages, philosophy and slavistics in Vienna. Since he obtained a degree in Latin and Greek, in 1866 he was appointed assistant teacher at Osijek grammar school. During one political demonstration he signed a declaration against governor Rauch, and was therefore subsequently censured for “inappropriate political behaviour” 1868 he was transferred to grammar school in Zagreb and 1870 dismissed from service, after which he goes to Vienna to study philosophy. He attended lectures in aesthetics at Professor Robert

biljaka kakovimi ipak rađa ova naša kršna Dalmacija.”⁸⁴ Markoviću piše i da prevodi četvrto pjevanje Vergilijeve *Eneide*. Smatrao je da klasična djela svjetske literature trebaju biti dostupna puku na narodnom jeziku te se zbog toga posvetio i prevođenju Dantea. O tome je nakon mnogo godina pisao Markoviću 1893. obavještavajući ga da mu šalje prijevod Danteovog *Pakla*. Ispričava se što ne može naći broj *Prosvjete* u kojem je objavljen prijevod.⁸⁵ No, prijevod je objavio i *Vienac*.⁸⁶ (Napominjem da se u Markovićevoj ostavštini čuvaju njegove bilješke na Buzolićev prijevod Dantea.)⁸⁷

Buzolić je svoje preporodne i prosvjetiteljske ideje izražavao i u svojim pjesmama. Tako u pjesmi *Moje milje i omilje* izražava svoju želju za ujedinjenjem svih hrvatskih zemalja, ali i svih Slavena.

Al sve milje i omilje
U tebi mi Bože mili;
Moj ti narod pod okrilje,
Tudjoj mi ga otmi sili;
Složi uda razdrobljena
Hrvatskoga roga mog;
Blagoslovi sva plemena
Cielog roda Slovinskog!⁸⁸

samostalnim urednikom tadašnjega najuglednijeg hrvatskog književnog časopisa *Vijenac* (1872. - 1873.). Godine 1874. postaje redovitim profesorom na Zagrebačkom sveučilištu i prvim dekanom Filozofskog fakulteta, a 1876. u 31. godini života izabran je za člana Akademije. Od godine 1881. 1890. bio je opozicijski zastupnik križevačkog izbornog kotara u Hrvatskom saboru. Umirovljen je 1910., ali je kao djelatni predavač ostao do kraja života na Sveučilištu. Njegova estetska shvaćanja kreću se u okviru herbetovske formalističke estetike čiji je osnivač R. Zimmermann. Svoje filozofske poglede izložio je u djelu “Razvoj i sustav obćenite estetike”. F. Marković je značajan jer prvi uvodi filozofsko nazivlje u hrvatski jezik.

84 O. F. M. AHAZU, 30. VII. 1872.

85 O. F. M. AHAZU, 30. XII. 1893.

86 A. DANTE, 1888, 52, 817–81.

87 O. F. M. u HAZU-a, kutija XI, fascikla 60.

88 S. BUZOLIĆ, 1871, 7.

write for that paper, namely because of lack of time caused by his headmaster duties. He writes about it in a poetic manner: “I regret that up to now I did not contribute much to *Vienac* with my weak strength, at least a little twig of the modest of plants born in our craggy Dalmatia.”⁸³ Marković states that he also translated the fourth section of Vergil’s *Eneida*. He thought that classical pieces of world literature should be accessible to the public in their national language and he therefore devoted himself to translating Dante. Many years later he wrote to Marković about it in 1893 informing him that he was sending him the translation of Dante’s *Hell*. He apologizes for not being able to find the edition of *Prosvjeta* (*Education*) in which the translation was published.⁸⁴ But the translation was soon published by *Vienac* as well.⁸⁵ (I hereby note that Marković’s legacy contains his notes related to Buzolić’s translation of Dante.)⁸⁶

Buzolić expressed his reformation and enlightenment ideas in his poems. In the poem *Moje milje i omilje* he expresses his wish for the unification of all Croatian states, but also of all the Slavs.

Al sve milje i omilje
U tebi mi Bože mili;
Moj ti narod pod okrilje,
Tudjoj mi ga otmi sili;
Složi uda razdrobljena
Hrvatskoga roga mog;
Blagoslovi sva plemena
Cielog roda Slovinskog!⁸⁷

Zimmermann. In March 1872 he obtained a PhD degree in philosophy. He was not older than 27 when he together with Ivan Dežman became co-editor and a bit later independent editor of the most distinguished Croatian literary journal of that period, namely *Vijenac* (1872 - 1873). 1874 he assumes permanent position of professor at University of Zagreb and the first dean of Faculty of Philosophy, and in 1876, at the age of 31 he becomes member of the Academy. From 1881 to 1890 he was opposition representative of Križevci election district in Croatian parliament. He retired in 1910, but remains active lecturer at the University until the end of his life. His aesthetic perceptions build on the framework of the Herbert formalist aesthetic founded by R. Zimmermann. His philosophical attitudes were displayed in his work “Razvoj i sustav obćenite estetike” (Development and system of general aesthetics). F. Marković is significant because he was the first person to introduce philosophical terminology in the Croatian language.

83 O. F. M. AHAZU, 30. VII. 1872.

84 O. F. M. AHAZU, 30. XII. 1893.

85 A. DANTE, 1888, 52, 817–81.

86 O. F. M. u HAZU-a, box XI, file 60.

87 S. BUZOLIĆ, 1871, 7.

Buzolić se zalagao za jedinstvo svih Južnih Slavena, što je vidljivo iz njegove pjesme *Kamo moja domovina?*

Domovina moja gdje je,
Mili rode moj?
Trobojnica gdje se vije,
gdje glas zvući tvoj.
Srb i Hrvat gdje stanuje
Bugar i Slovjen,
Domovina moja tu je
I stan obljubljen.⁸⁹

Da je bio istaknuti preporoditelj ukazuje i nekrolog objavljen u *Obzoru*: “Stjepan Buzolić spada u niz onih kršnih dalmatinskih Hrvata, koji zatečeni bujicom narodnog pokreta u Dalmaciji, dok su još tuđjom kulturom bili proniknuti, jer u njoj uzgojeni plemenitom svojom dušom i bistrim umom, za kratko vrijeme, ne samo što se u hrvatskom duhu preporodiše, nego doživješe rietku sreću, da na polju narodne knjige i naobrazbe znatno doprinesu k preporodu svoga naroda.”⁹⁰

Buzolić je umro 8. lipnja 1894. godine. Buzoliće-
vu težnju o ujedinjenju svih hrvatskih zemalja mož-
da je najbolje izrazio Ivan Lepušić⁹¹ u pjesmi koju
mu je posvetio.

Da Bog dobri opet narod trojedini
Na djedini staroj srcima sjedini,
Da nam zvijezda sjajna zatočnika prvih
Što na osvit sjaše, ne uskrati zlata
Otadžbini jednoj nakvašenoj krvi
Do izdana zadnjeg posljednjeg Hrvata!⁹²

89 S. BUZOLIĆ, 1871, 17.

90 S. B., 132, 2.

91 Ivan Lepušić (Zagreb, 10. 3. 1855 – Apatovac, Križevci, 20. 8. 1906) po završetku učiteljske škole radio je u Bosni i Hercegovini, a nakon gubitka djece u Travniku, bio je učitelj u Virju, Badljevini, Glogovnici i Apatovcu, gdje je ostao do smrti. Pisao je pjesme i prozu za omladinu. Objavio zbirku pjesama *Pjesnička povijest*, te prozna djela *Sto izvornih basana*, *Odabrane basne*, *Cvijetnik*, *Dragoljub* i *Kraljević*, dramu *Majčin amanet* i druga djela kao što su *Vračara Klara*, *Slike iz Bosne*, *Bosanka*, *Zločin i pravda*, *Bošnjakuše*, *Propast bosanskog kraljevstva* i *Pustinjak*. Bio je i suradnik časopisa.

92 I. LEPUŠIĆ, 1894, 30, 473.

Buzolić advocated for the unity of all South Slavs, which is evident from his poem *Kamo moja domovina?*

Domovina moja gdje je,
Mili rode moj?
Trobojnica gdje se vije,
gdje glas zvući tvoj.
Srb i Hrvat gdje stanuje
Bugar i Slovjen,
Domovina moja tu je
I stan obljubljen.⁸⁸

his importance of distinguished enlightener is indicated by the necrology published in *Obzor*: “Stjepan Buzolić belongs to those strong Dalmatian Croats who surprised by the flood of national movement in Dalmatia, still permeated by a foreign culture, for in it raised with their noble soul and sharp mind, in a very short time not only did they revive in Croatian spirit, but experienced rare joy to contribute to reformation of their people in the field of national literature and education.”⁸⁹

Buzolić died on June, 8, 1894. Buzolić’s aspirati-
on about unification of all Croatian states was per-
haps best expressed by Ivan Lepušić⁹⁰ in the poem
he dedicated to Buzolić.

Da Bog dobri opet narod trojedini
Na djedini staroj srcima sjedini,
Da nam zvijezda sjajna zatočnika prvih
Što na osvit sjaše, ne uskrati zlata
Otadžbini jednoj nakvašenoj krvi
Do izdana zadnjeg posljednjeg Hrvata!⁹¹

88 S. BUZOLIĆ, 1871, 17.

89 S. B., 132, 2.

90 Ivan Lepušić (Zagreb, 10. 3. 1855 – Apatovac, Križevci, 20. 8. 1906) completed school for education of teachers and subsequently worked in Bosnia and Herzegovina, and after the loss of children in Travnik. He worked as a teacher in Virje, Badljevina, Glogovnica and Apatovac, wher he worked until he died. He wrote poems and fiction for the youth. He published a collection of poems *Pjesnička povijest*, and fiction pieces *Sto izvornih basana*, *Odabrane basne*, *Cvijetnik*, *Dragoljub* and *Kraljević*, drama *Majčin amanet* and other titles such as *Vračara Klara*, *Slike iz Bosne*, *Bosanka*, *Zločin i pravda*, *Bošnjakuše*, *Propast bosanskog kraljevstva* and *Pustinjak*. He was collaborator of some journals.

91 I. LEPUŠIĆ, 1894, 30, 473

ZAKLJUČAK

Na temelju navedenoga može se zaključiti da je značenje Stjepana Buzolića u narodnom preporodu Dalmacije veće i zapaženije od onoga koje mu se pridaje. Bio je istaknuti prosvjetni radnik, a njegovo je djelovanje kao ravnatelja preparandije u Arbanasima bilo u preporoditeljskom i prosvjetiteljskom duhu. Njegov veliki doprinos prosvjetiteljstvu na hrvatskim prostorima vidljiv je i u radu na trima učiteljskim skupštinama koje su usvojile njegove napredne ideje, primjerice, neuplitanje crkve u školu. Na pokrajinskim skupštinama također je isticao svoje prosvjetiteljske i preporodne zamisli, koje su također vidljive u njegovim rodoljubnim i didaktičnim pjesmama. Uređujući Kalendar Matice dalmatinske iznio je svoje prosvjetiteljske ideje: obrazovanje ženske djece, čega tada nije bio u Hrvatskoj. Smatrao je da klasična literatura mora biti dostupna puku na narodnom jeziku pa se bavio prevodnjem pojedinih djela talijanske književnosti. Stoga ga se može svrstati u znamenitije osobe narodnog preporoda u Dalmaciji.

CONCLUSION

Based on the above stated we can conclude that the importance of Stjepan Buzolić regarding the reformation movement in Dalmatia is bigger and more prominent than the one attached to him. He was a distinguished education worker who served as headmaster of school for education of teachers in Arbanasi guided by his reformation and enlightenment ideas. His great contribution to enlightenment in Croatia is visible from his work at three assemblies of teachers, where his progressive ideas were accepted, namely that the church should have no influence over schools. At province assemblies he also emphasized his reformation and enlightenment ideas visible in his patriotic and didactic poems. Whilst editing the Calendar of Matica dalmatinska he expressed his enlightenment ideas: education of female children, which at that time not present in Croatia. He thought that classical literature should be accesible to public in their national language so he was occupied with translating some of the pieces of Italian literature. He can therefore be classified as one of the significant figures of the national reformation movement in Dalmatia.

POPIS LITERATURE I POVIJESNIH VRELA /
BIBLIOGRAPHY AND ARCHIVAL SOURCES

Popis kratica / List of abbreviations

- AHAZU - Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
- D. U. S. 1874. - II. *obća hrvatska učiteljska skupština u Petrinja 25. 26. i 27. kolovoza 1874.* Zagreb, 1874. Centralni odbor II. Obće hrvatske učiteljske skupštine, Školski muzej u Zagrebu I. P. u A. - *Ilirska preporandija u Arbansima, Spomen knjiga 1866.-1996.* ur. Zlata i Julije Derossi: Gimanzija Jurja Barakovića u Zadru.
- N. L. - *Narodni list Zadar* : Tiskara Petra Bilana
- N. K. - *Narodni Koledar Zadar*: Matica dalmatinska.
- O. F. M. - Ostavština Franje Markovića u AHAZU
- O. F. M. u HAZU - Ostavština Franje Markovića, Odsjek za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU-a, kutija 4, fascikla 4.
- Osiek na Uskrs, u K. D. - Osijek na Uskrs, *Katolička Dalmacija*, Zadar, M. Nekić
- N. u N. - Nješto iz uzgojnog nauka, *Narodni koledar novi i stari za pristupnu godinu 1868*, ur. Stjepan Buzolić, Zadar: Matica dalmatinska.
- P. Š. P. u H. - Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj 1958, uredio Dragutin Franković, Zagreb: *Pedagoško književni zbor*.
- P. U. S. 1872. - I *obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, 13, 14 i 25. kolovoza 1872*, Zagreb, 1872, Centralni odbor I. Obće hrvatske učiteljske skupštine, Školski muzej u Zagrebu
- S. Buzolić, S. K. - *Stjepan Buzolić, Spomen knjiga*, sastavio Petar Kuničić, Zagreb: Tisak dioničke tiskare 1894.
- U. u Š i u N. - Petar Kuničić, Stjepan Buzolić (Prigodom stogodišnice rođenja), *Učitelj u školi i u narodu*, god. 1. br. 10.
- U. Š. Z. - *Učiteljska škola Zadar 1866.-1956*, uredili Dinke Foretić i dr., Zadar: Odbor za proslavu 90-godišnjice učiteljske škole u Zadru, 1956.
- T. U. S. 1878 - III *obća hrvatska učiteljska skupština u Osijeku 4., 5. i 6. rujna 1878.*, Zagreb: Centralni odbor Školski muzej u Zagrebu, 1878.
- Z. A. Z. - Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević, *Narodni koledar novi i stari za pristupnu godinu 1868*, ur. Stjepan Buzolić, Zadar: Matica dalmatinska, 1868.

Arhivski izvori / Archival sources

- Ostavština Franje Markovića*, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti sig. XV-37/ 19. Ostavština Franje Markovića, Odsjek za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU-a
- P. U. S. 1872. - I *obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu, 13, 14 i 25. kolovoza 1872*, Zagreb, 1872, Centralni odbor I. Obće hrvatske učiteljske skupštine, Školski muzej u Zagrebu
- D. U. S. 1874. - II. *obća hrvatska učiteljska skupština u Petrinja 25. 26. i 27. kolovoza 1874.* Zagreb, 1874. Centralni odbor II. Obće hrvatske učiteljske skupštine, Školski muzej u Zagrebu.
- T. U. S. 1878. - III *obća hrvatska učiteljska skupština u Osijeku 4. 5. 6. rujna 1878*, Centralni odbor Školski muzej u Zagrebu.

Popis literature / Literature

- D. ALIGHIERI, 1888. - Dante Alighieri, Božanstvena komedija. Spjev V. Pakao. Preveo St. Buzolić. *Vienac*, god. 20, br. 52, 817-818.
- S. BUZOLIĆ, 1861. - Stjepan Buzolić, *Ancora della nazionalità nella question dell'unione*, Zadar, 1861.
- S. BUZOLIĆ, 1868a - Stjepan Buzolić, Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević, *Narodni koledar novi i stari za pristupnu godinu 1868*, ur. Stjepan Buzolić, Matica dalmatinska, 76-84.
- S. BUZOLIĆ, 1868b - Stjepan Buzolić, Nješto iz uzgojnog nauka, *Narodni koledar novi i stari za pristupnu godinu 1868*, ur. Stjepan Buzolić, Zadar, Matica dalmatinska, 120-123.
- S. BUZOLIĆ, 1868c - Stjepan Buzolić, Nješto iz prirodoslovlja, *Narodni koledar novi i stari za pristupnu godinu 1868*, ur. Stjepan Buzolić, Zadar, Matica dalmatinska, 123-133.
- S. BUZOLIĆ, 1871. - Stjepan Buzolić, *Bog, Rod, Sviet*, pjesme za djecu i za mladež, Zadar, Demarch i Reingier, 1871.
- S. BUZOLIĆ, 1872. - Stjepan Buzolić Pučka učiona u Dalmaciji, *Slovansky pedagog* 1, Prag, 1872, 107-112.
- S. BUZOLIĆ, 1884. - Stjepan Buzolić, O vrhovnom načelu metodike i o upotreba tog načela u prilog čovječemu uzgoju po Antunu Rosmini-u, *Zora*, Zadar, god. 1, br. 3, 18-20; br. 5, 33-35; br. 6, 41-43; br. 7, 49-51; br. 8, 57-59; br. 9, 65-67; br. 10, 73-75; br. 12, 90-92. *Buzolić, Spomen-knjiga*, 1894. - *Stjepan Buzolić, Spomen-knjiga* (sastavio Petar Kuničić), Zagreb, Tisak dioničke tiskare, 1894.
- A. CETNAROWICZ, 2009. - A. Cetnarowicz, *Narodni pokret u Dalmaciji, Od slavenstva prema modernoj hrvatskoj i srpskoj nacionalnoj ideji*, Zagreb, Srednja Europa, 2009.

- A. CUVAJ, 1911. - Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas od 20. travnja 1868. do 31 svibnja 1875.* svezak VI., Zagreb, Kraljevska hrvatsko-slavonska dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za bogostovlje i nastavu, 1911.
- D. FRANKOVIĆ, 1959. - Dragutin Franković, Stogodišnjica "Napretka" - prvog pedagoškog časopisa u Hrvatskoj, *Pedagoški rad*, br. 9-10, 1959, 337-358.
- M. GRLOVIĆ, 1992. - Milan Grlović, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća: sto pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa*, Rijeka, Tiskara Rijeka, 1992, Reprint.
- I. P. u A, 1997. - *Ilirska preparandija u Arbansima, Spomen knjiga 1866.-1996.* ur. Zlata i Julije Derossi, Gimnazija Jurja Barakovića u Zadru, 1997.
- J. KRALJEV, 1894. - Jeronim Kraljev, Stjepan Buzolić, prvi upravitelj učiteljske škole, *Učiteljska škola Zadar 1866-1956.*, uredili Dinko Foretić i dr, Zadar, Odbor za proslavu 90-godišnjice učiteljske škole u Zadru, 1894, 185-190.
- M. JUSTINIJANOVIĆ, 1887. - M. Justinijanović, Stjepan Buzolić, *Narodni list*, god. 26, br. 37, 1887. 1-2.
- P. KARLIĆ, 1907. - Petar Karlić, *Matica Dalmatinska, osnutak i rad do izdanja Narodnih pjesama 1865*, Zadar, Matica dalmatinska, 1907.
- P. KUNIČIĆ, 1930. - Petar Kuničić, Stjepan Buzolić (Prigodom stogodišnjice rođenja), *Učitelj u školi i u narodu*, god. 1, br. 10, 1930, 364.
- I. LEPUŠIĆ, 1894. - Ivan Lepušić, Don Stjepanu Buzoliću, *Vienac*, god. 26, br. 30, 1894, 473.
- T. MACAN, 1980. - Trpimir Macan, *Miho Klaić*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980.
- N. MARINOVIĆ, 1971 - Niko Marinović, Lazar Tomanić, *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, Jugoslaven-ski leksikografski zavod, sv. 8, 1971, 349.
- S. MATAVULJ, 1988. - Simo Matavulj, *Bilješke jednog pisca*, Beograd, Nolit, 1988.
- N. K. 1868 - *Narodni koledar novi i stari za pristupnu godinu 1868.*, ur. Stjepan Buzolić, Zadar, Matica dalmatinska, 1868.
- I. PERIĆ, 1967. - Ivo Perić, Pedagoška i učiteljsko-staleška aktivnost Stjepana Buzolića, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, Zagreb, Hrvatski školski muzej u Zagrebu, Beograd, Pedagoški muzej u Beogradu, Ljubljana, Slovenski školski muzej v Ljubljani, 1967.
- I. PERIĆ, 1974. - Ivo Perić, *Borba za ponarođenje dalmatinskog školstva 1860-1918*, Zagreb, Hrvatski školski muzej u Zagrebu, 1974.
- Osiek na Uskrs, u K. D 1878 - Osiek na uskrs 1878, *Katolička Dalmacija*, god. 9, br. 31, 1878, 2.
- Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, 1958, uredio Dragutin Franković, Zagreb, *Pedagoško književni zbor*, 1958.
- J. RAVLIĆ, 1972. - Jakša Ravlić, Matica dalmatinska u podizanju narodne svijesti 1862-1870, *Dalmacija 1870. Radovi sa znanstvenog skupa u povodu stogodišnjice pobjede narodne stranke na izborima za sabor Dalmacije*, Zadar, Matica hrvatska, 1972, 179-200.
- V. VUKASOVIĆ, 1879. - V. V. V. [Vid Vuletić Vukasović], Stjepan Buzolić, *Slovinac*, god. 2, br. 19, 1879, 299.
- N. STANČIĆ, 1980. - Nikša Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji, Mihovil Paulinović i njegov krug do 1869*, Zagreb, 1980.
- N. STANČIĆ, 1978. - Nikša Stančić, Nacionalna integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka 1860/61. godine, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest, Sveučilište u Zagrebu*, 11, 1978, 183-279.
- A. STRÖLL, 1900. - Anton Ströll, *Pučko školstvo u Dalmaciji od godine 1814. do godine 1900.*, Zadar, Tiskarnica Petra Jankovića 1900.
- U. Š. Z. 1956. - *Učiteljska škola Zadar 1866-1956.*, uredili Dinko Foretić et alii, Zadar, Odbor za proslavu 90-godišnjice učiteljske škole u Zadru, 1956.
- N. VIDAK, 2005. - Nevenka Vidak, Dragutim Jambrečak, *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, sv. 6, 2005, 287-288.
- K. VOJNOVIĆ, 1885 - K. [Kosta Vojnović], Stjepan Buzolić, *Vienac*, god. 17, br. 7, 1885, 106.
- M. ZANINOVIĆ, 1977. - Mate Zaninović, Pokrajinske skupštine pučkih učitelja u Dalmaciji, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio društvenih znanosti*, 16. Zadar, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar, 1977. 105-120.